

СТ. ФИЛИПОВЪ
ПОЛКОВНИКЪ О. З.

РОДОУТСТЪПНИЦИ

ЧУТО
ВИДНО
ПРЕЖИВЪНО

IV.

СОФИЯ
1940

Уводъ

МОХАМЕДЪ е такава необикновена човѣшка издѣлка, като Буда, Конфуци, Мойсей, Зороастъръ и др. Съ тази, обаче, сжщественa разлика, че тѣ сж проповѣдвали вѣрскитѣ си разбирания съ кротостъ. И Мохамедъ въ началото на своята дейностъ подражава на библейскитѣ пророци. Противъ него, обаче, възставатъ всички, които намиратъ за себе си изгодно да запазятъ наследенитѣ традиции. Той е билъ изложенъ на такава опасностъ, че животътъ му висѣлъ на косъмъ. Предстояли му две задачи: 1. да запази себе си и 2. да наложи своитѣ вѣрски разбирания. Ето защо той се опѣлчва срещу своитѣ врагове съ сила. Той организира, дисциплинира и фанатизира незначителния брой свои последователи. И самъ лично застава на чело. Първата победа спечелва съ безпощадно проливане на човѣшка кръвъ. Съ тази победа привлича много последователи. Карьерата му е опредѣлена: мохамеданството ще се разпространява съ огънь и мечъ.

Мохамедъ е противъ християнския аскетизъмъ — умъртвяване на плътта. Напротивъ, за тѣлото той е допустналъ чувственъ животъ на земята, който, въ много по-изтънена обстановка, се продължава и за душата въ рай. Ето защо, съ особена сура въ корана, той узаконява многоженството.

Самиятъ Мохамедъ ималъ на разположение много хубави жени. Но съ своята хубостъ Фатме се отличавала отъ всички други. Затова тя е била лю-

бимка на Мохамеда. И е била задължена да го придружава въ всички военни походи. Дори и въ сраженията тя се намира предъ очитѣ му.

Единъ случай, обаче, възбудилъ подозрението на Мохамеда. И за да не съблзнява другитѣ съ своята хубость, Фатме бива заставена да закрива лицето си съ яшмакъ. Последва второ ограничение: жената става кжцна затворница. Налага се и трето ограничение: жената да не наднича отъ вжтре на вънъ. И затова двороветѣ се ограждатъ съ високи огради.

Кжщата и дворътъ на всѣки мохамеданинъ се превръщатъ въ неприкосновена крепость. И на странично око не е позволено да надзърне въ чуждѣ дворъ. Ако нѣкой се осмѣли да направи това, рискува дори живота си.

Татаритѣ, при завоюването на Русия, наложили затворнически животъ на рускинята. Затворътъ се наричаше теремъ. Той траялъ 470 години (1240 — 1710 г.). И се смѣталъ въ реда на нѣщата. Само Петъръ Велики съ своитѣ жестоки мѣрки билъ въ състояние да премахне теремитѣ и да накара рускинята да живѣе общественъ животъ наредъ съ мъжа.

По необясними причини, турцитѣ, при завоюването на България, не заставили българката да прикрива лицето си съ яшмакъ, нито ѝ наложили кжщень затворнически животъ.

Въ продължение на 1300 години (622 — 1922 г.) мохамеданинътъ, не навикналъ да наднича въ турска кжща, — оставилъ на мира и българската кжща. Българинътъ билъ такъвъ неограниченъ господаръ въ собствения си дворъ и кжща, какъвто билъ и турчинътъ въ своя харемъ.

До началото на XIX вѣкъ българинътъ не разполагалъ съ църква, метохъ, параклисъ, училище и читалище. И кръчмитѣ били рѣдкость. Така че от-

сжтствувалъ какъвъ-годе центъръ, кждето да се привлѣче и прояви общественя животъ.

Българитѣ се събирали само да работятъ ангария като стадо добитъкъ. Вънъ отъ това не се допусkali никакви събрания.

Но дворътъ и кжщата на българина, както вече споменахъ по-горе, били неприкосновени. Разни насилиници се натрапвали като неканени гости, но отъ самитѣ турци тѣ се наричали каписжзи и хайрсжзи. Такива, въ края на първата половина на XIX вѣкъ, започнаха да се преследватъ отъ властѣта.

Обществениятъ животъ на българина бѣше включенъ само въ семейния кръгъ. Всѣко семейство си имаше патриархъ. Отъ него излизаха не само наредбитѣ и заповѣдитѣ, но той смѣташе за священъ дългъ да спазва всички наследени традиции. Въ последнитѣ имаха надмощие вѣрските обреди. Никакво отклонение не се допусшаше. Вършеното отъ дѣди и бащи трѣбва да се продължава отъ синове и внуци. Народниятъ инстинктъ диктуваше да се спазва краенъ семеенъ консерватизъмъ, достигащъ до фанатизъмъ. Робството изравни всички и затова се получи едно невъзможно застоило блато. Надъ блатото бдѣше господаръ, който не допусшаше да изплува дори пждаръ.

Вечерно време портата се заключваше и залостваше. На всѣкжде се надничаше, особено по тъмнитѣ кжтчета на двора. Отъ котурата се пускаха зли кучета. Даваше имъ се изобилна храна, за да не виятъ нощемъ като гладни вълци. Започнатъ ли презъ нощта да лаятъ тревожно, значи помирисали сж душманинъ. И всички въ кжщи ставаха на шрекъ. Вратитѣ на кжщата още веднажъ се изпитваха, преглеждаше се дали внимателно сж затворени и спуснати кепенцитѣ на прозорцитѣ. Слагаше се паралия съ вечеря. Следъ вечерята старитѣ се настаняваха около огнището, а въ буджака имаше право

да сѣда само патриархътъ на семейството. Пъкъ младитѣ въ повечето случаи стоеха прави; съ това правѣха честь на старитѣ. Патриархътъ започва да говори за далечното минало. Въ говоренето се даваше предимство на морала и на поуката. Вънъ отъ наследената православна вѣра нѣма моралъ. Вънъ отъ нея нѣма българи. Който измѣни на православната си вѣра, не е българинъ. Всѣки трѣбва да следи — да нѣма отклонение отъ вѣрски обреди. И нѣмаше. И бѣше опасно за оня, който би се отклонилъ отъ общата насока.

Султанъ Махмудъ II прави превратъ съ премахането на спахалѣка — задължителното ратайство (1826 г.). Съ преврата робското блато се размърдва. Започва се надпреварване съ починъ и съревнувание съ трудъ. Следъ десетъ години общото робско равнище се нарушава. Изпъкватъ вече заможни българи.

За всички, обаче, православната вѣра оставаше ненарушима. И всички продължаваха да следятъ, да не би нѣкой да я наруши.

Отъ нашето планинско кѣтче рѣдко имаше човѣкъ, който да скита по чужди земи. И ние нищо не знаехме за чуждестраннитѣ люде. Дори и не подозирахме за съществуването на такива. Ето защо нашиятъ умственъ крѣгозоръ бѣше стѣсненъ до крайностъ. Ние живѣехме между турци друго-вѣрци и рѣдко срѣщяхме гърци единовѣрци. За насъ съществуваше турска вѣра и българска вѣра. Държахме за своята българска вѣра, защото отъ поколѣние на поколѣние, отъ бащи и дѣди ни се казваше, че само тя е права и само чрезъ нея се отива въ рай. Така ли е или не, да разсждаваме върху такъвъ единъ въпросъ, значи да грѣшимъ.

Силистренското мурабе (1854 г.) причинява допиръ съ англичани, френци и сардинци. И тѣ сж християни, каквито сме и ние, но само не се молятъ

така въ своитѣ храмове, както ние. Това различие въ вѣрското разбиране ги накарало да се опълчатъ противъ Дѣдо Ивана, който вѣрва като насъ, за това дошълъ да ни освобождава отъ поганитѣ. Англичани, френци и сардинци трѣгнаха рамо до рамо съ поганци да воюватъ противъ православни Дѣдо Иванъ, следователно, тълкувахме ние, и тѣ сж поганци. Така че, рано или късно, Богъ ще ги накаже.

Живѣехме си благополучно съ своята православна вѣра. Но, въ шестдесеттѣ години на миналото столѣтие, сегизъ-тогизъ започна да ни налита злополука: ту небето се заключва и не пада дѣждъ, ту градобитнина удари и попари всичко.

— Поличба, казвахме и се кръстѣхме.

— Отъ Содомия трѣбва да е, прорече старица.

— Да издиримъ содомиститѣ и съ камъни да ги избиемъ, викаха други.

Случайно намѣреното току-що родено момченце убито и подхвърлено въ една турска градина, привлѣче вниманието и порази въображението на, всички ни.

Дали отъ християнка е родено или отъ туркиня?

Грѣхъ, великъ грѣхъ бѣше извършенъ. Властта се залови да търси грѣшницата, но не бѣ открита, за да получи заслуженото наказание. Виновницата ще бѣде наказана отъ Бога. Съ това се утешавахме. Все пакъ тя продължаваше да живѣе между насъ не открита. Затова нѣма ли ние всички да пострадаме? Не всички въ Содомъ бѣха грѣшни. Но заради грѣшнитѣ и невинни пострадаха.

Не се мина много време, когато се откри, че между насъ живѣе вѣроотстъпникъ.

Две сирачета

ГЕОРГИ и Иванъ бѣха невръстни братчета. Георги билъ на петъ години, когато се поминвалъ баща му Стресо, а Иванъ — на три месеци. Остана ли на рѣцетъ на нещастна млада вдовица, ала и тя била болна. Колкото по-малки биватъ рожбитѣ, толкова по-скжни биватъ за майката. Ето защо нещастната млада вдовица напрѣга последни сили, не си дояжда, не си доспива, преде, тѣче, изкарва не прехрана, а залъгалка за дветѣ гърла на сирачетата си. Петъ години следъ овдовяването и тя склопва очи. Сирачетата оставатъ и безъ майка. На Георги провървява: прибира го тѣкачъ да му слугува само за прехраната. И той е доволенъ и предоволенъ. Следъ три години остава тѣкача, прибира се въ родителската си кжща, сглобява си тѣкаченъ станъ и се залавя за самостоятелна работа. Тръгнало му. Станалъ завиденъ ергенинъ. Оженва се и заживѣва прибранъ и спокоенъ животъ.

Некадърното за нищо петгодишо сираче станало скитниче по улицитѣ. Никой не пожелава да го прибере. На никого не мръднала струна въ сърдцето поне да го съжали. Но отъ християнска милостъ му давали кжсче хлѣбецъ. За ношуване незабелѣзано се вмѣквало въ оборъ или въ кжтче на нѣкоя ясла се сгушва на топло между добитѣка. Единъ день то изчезва. Отъ неговото изчезване всички оставатъ доволни. Защото нѣма да се изпрѣчва съ дрипи и съ крайната си до вмерисване нечистоплътностъ да разваля настроението.

Въ цигански таборъ

И ЦИГАНИТѢ сж люде. Та и тѣмъ е свойствено да обичатъ собствени рожби. Циганско дете щомъ проходи и малко заякне, бива заставяно да се изпрѣчва по улици и да протяга ржка за просия. Ала къмъ здравитѣ циганчета людетѣ не особено се разщедряватъ. Но сакати и съ рани циганчета не се отминаватъ, безъ да имъ се вржчи въ протегнатата ржка парица. Сакати и съ рани циганчета не се раждатъ. Тѣ нарочно се осакатяватъ или раняватъ отъ безсърдечни цигани или циганки и се отпиратъ по улици за просия. Но и циганитѣ обичатъ своитѣ рожби. Та колкото и да биватъ жестоки, не могатъ да осакатятъ или ранятъ свое чедо. За това прибрѣгватъ до кражба на чужди деца.

Безпризорното сираче било забелѣзано отъ циганитѣ, разположили се на станъ на изтокъ отъ Пирдопъ. Тѣ решили да го примамятъ съ нѣкаква залъгалка и да го отвлѣкатъ. За целта се нагърбила една млада циганка. Тя захванала да следи сирачето. Когато то изпаднало въ безлюдна улица, тя го приближила и извикала по име. То се стжписва. Тя го настига и захваща да го гали, па измѣква изъ назвата си бѣлѣ прѣсенъ симитъ.

— На, хапни си, бедничко сираче..., занарежда циганката и продължава да го гали.

Па го хваща за ржка и трѣгва съ него. Води го и се оглежда на всички страни да не би да я видятъ българитѣ. Защото сирачето, колкото и да би-

ло омръзнало на всички, бѣше християнска рожба и кръстено. А всѣка циганка бѣше друговѣрка. Така че забележеше ли се циганката да отвежда сирачето, имаше да си пати. Ако бѣше се изпрѣчилъ на среща ѝ нѣкои християнинъ, циганката щѣше да остави сирачето и да си върви по пѣтя. Но това не станало. Тя вече достигнала съ сирачето края на града. Тукъ здравенякъ циганинъ чакалъ, сграбчва сирачето и се упжтва за стана. Детето се уплашва и надава сърдцераздителенъ викъ. Ала циганинътъ съ голѣмата си костелива рѣка така му запушва устата и носа, че още малко и то би се задушило.

Сирачето вече се намира въ циганския станъ. То вече се смѣта за богата плячка. Гражданитѣ, обаче, биха забележили изчезването му и биха разбрали, че това е извършено само отъ циганитѣ. Станътъ можеше да бѣде нападнатъ. Затова презъ нощта закипѣва дейность, всичко се натоварва на кола, коне, мулета и изчезва. Още на другия день гражданитѣ забелѣзватъ изчезването на сирачето, споглеждатъ се, разбиратъ всичко и вкупомъ се насочватъ къмъ стана на циганския таборъ. Но на мѣстото намиратъ само остатъци отъ следи. Упжтватъ се за конака, за да съобщатъ за станалото на съвливиѣ забитинъ и да поискатъ отъ него съдействие за отнемане на християнското сираче отъ безвѣрниците цигани.

Голѣма работа станала, отговаря недоволно забитинътъ, защото му развалили спокойствието.

— Като ви е толкова свидно сирачето сега, защо не го прибрахте, а го оставихте да скитосва по сокацитѣ? Махайте се отъ предъ очитѣ ми!

И завършва съ дебела турска псувня.

Биха последвали и ритници, ако оплакващитѣ не побързали да се отдалечатъ.

Циганитѣ отвлѣкли сирачето, знаятъ, че ще бѣдатъ преследвани, та неспирно пѣтуватъ на западъ, после завиватъ на югъ, и най-сетне се насочватъ на юго-изтокъ къмъ голѣмъ градъ. Близко до града избиратъ мѣсто за станъ и разпѣватъ своитѣ шатри

За сирачето иматъ грижи толкова, колкото е необходимо да не избѣга. То спи между кучетата. Дрипи, които не се смѣняватъ, покриватъ тѣлото му. То не се мие, нито се реши. Косата на главата му се е сплъстила. Налегнали сж го паразити. То е измършавѣло, само кожа и кости е. Тѣкмо това е и необходимо, за да предизвиква съжаление на срещнати и стигнати люде, та да не го отминаватъ безъ да връчатъ парица въ протегнатата рѣка.

Откраднатитѣ деца биватъ осакатявани и ранявани, та да възбуждатъ съжаление. Но, за щастие на сирачето, нѣкои цигани отъ табора се противопоставятъ. Не отъ съжаление, а отъ по-добра смѣтка. Защото може да се продаде на нѣкоя циркова трупа и да се получи голѣма сума за цигански зиафетъ. Мнението имъ наддѣлява. Но, докато се падне такъвъ случай, сирачето трѣбва да се използва. Ето защо, заловено за рѣка да не би да избѣга, отъ стара циганка се води по многолюдни улици за просия. Сирачето свиква съ циганския животъ. То не може вече да допустне, че за него може да има по-добъръ животъ. То бива изпращано самичко да проси. Не само да проси, но още и да извършва дребни кражби. Завърне ли се вечеръ съ малка придобивка, излага се на немилостиво биене. Дори и съ голѣма придобивка да се върне, пакъ се излага на биене за поощрение. Сининитѣ не изчезватъ отъ подъ очитѣ му.

На срещнатитѣ люде то протѣга рѣка и не моли, а плаче. Съ своитѣ сълзи то предизвиква съжаление и прави впечатление. Защото държанieto е първица. Природно циганче става сериозно само

тогава, когато протегне ржка за просия. Въ очакване на среща, то тананика нѣкоя пѣсень, подскача и се боричка съ други циганчета. А най-дрипавото отъ най-дрипавитѣ циганчета страни отъ всички и плаче. Та не ще да е само първица, а и трагедия. И въ такава възраст!

Една ранна сутринь сирачето бива изпратено да проси, като за насърчение предварително бива жестоко бито, та сининитѣ подѣ очитѣ му да бждатъ увеличени. Ужтва се за града. На срещнати люде не протегна ржка за просия, а сѣда съ кръстосани крака на улицата и пролива горчиви сълзи. Толкова малко, а съзнава, че другъ изходъ нѣма, освенъ да се хвърли съ главата надолу въ нѣкой бунаръ, та да се куртулише.

Минаватъ и заминаватъ люде, отиватъ си по работа, никой не му обръща внимание. И то е унесено отъ страшното преживѣване и очакваното още по-страшно, та нищо не вижда, нищо не чува. То не забелѣзва, че предъ него е застаналъ добре облѣченъ мжжъ. Застаналиятъ не е циганинъ, не е турчинъ, не прилича и на българинъ. Вижда, че сирачето не протегна ржка да му даде нѣкоя парица и се отда-лечава. Ала следъ малко се завръща съ другъ мжжъ. Последниятъ се обръща къмъ сирачето и го пита, защо плаче. То се стресва и уплашва. Защото за пръвъ пѣтъ вижда човѣкъ, който се интересува отъ него. И за какво може да се интересува? Не за добро. До сега само сж му давали по нѣкоя парица, бѣгали сж отъ него, отъ неговата нечистота и лоша миризма. Друго обръщение отъ люде не е изпитвалъ, освенъ циганско немилостиво биене.

Ето защо сирачето само плахо гледа и мълчи. Изправенитѣ предъ него двама люде, обаче, го гледали ласкаво. Па единътъ отъ тѣхъ, говорящъ на

неразбранъ езикъ, протегналъ ржка и започналъ да го милва по лицето.

Не помни сирачето да е било нѣкога милвано отъ нѣкого. То се е оставало на добичета да му лижатъ съ езика лицето, когато се сгушвало между главитѣ имъ. И тогава е изпитвало само радостъ. А сега за пръвъ пѣтъ го милва човѣкъ. И какъвъ още! Премѣненъ, чистъ, съ бѣли и меки ржце.

Сирачето почувствувало неизпитвано блаженство. То престанало да плаче. Па захванало ясно, свързано и последователно да разказва своята трагична одисея. Говореното отъ сирачето превеждатъ на чужденеца.

— Желаяш ли да се избавишъ отъ циганския животъ и да приемешъ да те настанимъ въ една къща при добри люде?

— Желая, отговаря сирачето безъ колебание.

Но скоро се сепва и започва отново да плаче. Защото слушало, че и евреи примамвали момчета сжщо така, както правятъ циганитѣ. Отвеждали ги въ дълбоки, много дълбоки зимници и ги слагали въ бѣчва съ набодени игли по дѣна и по страни, съ оставенъ малъкъ отворъ, колкото да се провере невръстно момче. Следъ това захлупватъ отвора, започватъ да търкалятъ бѣчвата, иглитѣ се забиватъ въ неговото тѣло, започва да тече обилна кръвь. Можемъ да си представимъ какви мжки се изпитватъ. Подложенитѣ на таково мъчение невръстни викатъ съ нечовѣшки гласъ. Викатъ до Бога. Но тѣхниятъ викъ не достига до слуха на люде. Затова сж изкопали толкова дълбоко зимника, нарочно за такава целъ. Изтеклата кръвь, чрезъ нарочно направенъ малъкъ отворъ се излива навънъ отъ бѣчвата, събира се въ особенъ сждъ. Дни и нощи хахами четатъ и пѣятъ надъ сжда — извършватъ обреди. Следъ това кръвьта се смѣта све-

щенна. Съ нея се причестяватъ еврейтъ също така, както това правятъ християнитъ съ комка.

Всичко това преминава въ главата на сирачето. Но само за мигъ. Па да става каквото е писано. Нали то бѣше се решило да се хвърли въ нѣкой бунаръ съ главата надолу, та да свърши съ себе си. Стига вече такъвъ животъ! Въмѣсто изведнажъ да загине въ дѣното на бунара, нека да свърши бавно съ мъжи. Невинно да загине. И ще се удостои съ вѣнецъ на мъченикъ за Христова православна вѣра.

Довѣрчиво сирачето трѣгва съ двамата непознати. Може и да сж евреи. Спиратъ предъ хубава двуетажна къща. Чукатъ на вратата. Показва се млада жена съ бѣла като снѣгъ престилка. Нѣщо се казва на неразбранъ за сирачето езикъ. Тя протяга ржка, хваща ржката на сирачето и го въвежда въ широкъ прустъ. Казва му да сѣдне и да чака. Половинъ часъ чака то. Какви ли не мисли се ниятъ въ главата му. Нека да се преживѣе и нѣщо пострашно и по-мжчително отъ циганския животъ, но единъ пжтъ за винаги да се свърши.

— Господи, да се сбждне Твоята воля, пошушва сирачето и се успокоява.

Но, ето че се отваря врата, показва се жената, засмѣна и мила, приближава се до сирачето, помилва го по лицето, хваща го за ржка и го завежда въ малка стая. То навежда покорно глава, нищо не вижда и не чува, отдава се на волята на жената, да върши каквото ще съ него.

— Съблѣчи дрехитъ си, казва му жената.

Отъ нейнитъ думи то се стресва и вдѣрвява.

— Отъ евреи на еврейка е предаденъ, минава му презъ ума.

Но предъ очитъ му нѣма бѣчва съ натикани игли и отворъ, колкото да може да се провре. Ви-

жда, обаче, продълговатъ голѣмъ сждъ, изъ който се издига пара.

Жената пжкъ разбира, че, поради срамежливостъ сирачето не ще да се съблѣче. Затова тя мило и ласкаво се приближава и започва да го освобождава отъ циганскитъ парцаливи дрехи. То се оставя напълно въ нейни ржце. Вече е голо, както майка му нѣкога го е родила. Сетне жената го издига на ржце, отнася го до сжда и го отпуска. Предполага, че ще се натъкне на игли. Колко му става приятно, когато усѣща вече топла вода, за пръвъ пжтъ въ живота си изпитвало това! Жената гребе съ канче топла вода отъ ваната и го полива по главата.

Предъ сирачето е изправенъ човѣкъ съ ножица и бръсначъ.

— Сега ще стане, каквото има да стане! Нека да стане! По-скоро да се свърши! така си мисли сирачето, па затваря очи въ очакване.

Явилиятъ се човѣкъ е бръснарь. И той, като жената, се показва миль, ласкавъ и засмѣнъ. Разбира състоянието на сирачето, та му казва да не се бои. Защото той е дошгълъ добро да му направи: да го освободи отъ сплѣстената коса, въ която има повече въшки и гниди, отколкото влакна. Па захваща да му сапунисва главата. Дълго, много дълго това прави, защото образуваната плѣстъ отъ коси е станала по-твърда отъ козякъ, та мжчно пропуска насапуненна вода. Най-сетне бръснарътъ се залавя да работи съ ножицата. Макаръ да сж съ остри върхове, много мжчно се пробива сплѣстената коса. Та при това пробиване сирачето изпитва остра болка, и едва се сдържа да не плаче. Най-сетне се свършва стриженето. Захваща се пакъ сапунисване и се завършва съ бръснене. Не само главата се избръсва на сирачето, но се премахватъ и всички влакна по тѣлото му, въ които сж впити гниди. Изрѣзватъ

лесно омекналиятъ отъ топлата вода нокти на рж-
цетъ и краката му.

Измито и изчистено отъ паразити, жената му по-
мага да излѣзе отъ ваната. Дълго време жената му
изтрива тѣлото, па го облича съ чисти дрехи.

Облекчено отъ паразити и мръсни цигански
дрипи, облѣчено съ чисти дрехи и настанено да
лежи въ меки постилки и копринени завивки, сира-
чето се усѣща на седмото небе.

— Циганскиятъ животъ — адъ, замѣненъ съ про-
тивоположното — рай.

— Изъ пѣкѣла измъкнатъ и въ рай преселенъ. До-
бри люде направили това.

— Какви трѣбва да бждатъ отношенията къмъ
добритъ люде? таквъ въпросъ изникналъ въ гла-
вата на сирачето.

— До гроба ще имъ робувамъ, такава реше-
ние е взето отъ сирачето.

Неговитъ благодетели, обаче, не мислили да го
използуватъ като робъ.

Повѣрили сирачето на особенъ човѣкъ, на ко-
гото се възлага само съ него да се занимава. Той
се настанява да живѣе въ една стая съ сирачето.
Нему е възложено винаги да има предъ очитъ си
сирачето, да следи всѣка негова стѣпка. И повече
нищо. Това трае повече отъ месецъ. Смѣнява се съ
упжтване, говорене и заставяне сирачето да по-
втвря говореното.

Съ нѣкаквъ усѣтъ сирачето схваща, че предъ
себе си има не само възрастенъ човѣкъ, а настав-
никъ, възпитателъ и учителъ. Обносиктъ му сж та-
квива, че му напомнятъ нѣщо далечно, свѣтло, топло.
Напомнятъ му майчини милувки и цѣлувки. Ето за-
що сирачето се привързва къмъ човѣка, разбира
възложената му задача, та не само изпълнява всичко
искано, но предугажда неговото желание.

За кратко време въ сирачето се пробуждатъ дре-
мящи сили: силна паметъ, схватливостъ, ясно, свър-
зано и последователно да излага мисли.

Такива юноши трѣббаха на плъзналитъ изъ Бъл-
гария разпространители на разни секти. Въ множе-
ството си тѣ бѣха англичани. На английската поли-
тика бъркаше нашето православно вѣроизповѣда-
ние, което теглѣше къмъ Русия; само съ отклоне-
ние отъ православието английската политика може-
ше да си пробие пѣтъ и да разединява славянст-
вото.

За кратко време сирачето се научава да чете и
пише по английски.

То, обаче, не забелѣзва, че всичко се върши, за да
се отклонява отъ събиране съ връстници — бъл-
гарчета, отъ които да усвои нежелателни привички
и разбирания.

Сирачето е приготвено за по-нататъшно развитие.
За това бива отведено въ Одринъ. Тамъ, между та-
квива като него сирачета, прекарва седемъ години.

Отъ сирачето отъ Пирдопъ бива изкалъпенъ
ревностенъ прозелитъ. Но, заедно съ това, то усвоя-
ва една отъ най-хубавитъ характерни английски
черти: работното време да спазва до последна ми-
нута.

Сирачето е вече израстнало. Сега то се нарича
съ кръщелното си име: Иванъ. Между най-първитъ
Иванъ изпѣква прѣвъ. Ето защо той бива изпратенъ
да следва висше образование въ Цариградъ. Завър-
шва съ успѣхъ курса на проповѣдникъ противъ
„Православната заблуда“. За Иванъ православието
е не само заблуждение, но и назадничавостъ, свой-
ствена на люде въ полудиво състояние. За него е
нагледно: 1. колко назадъ сж останали отъ другитъ
люде тия, които изповѣдватъ православната вѣра;
2. всички християни отъ други вѣроизповѣдания сж
свободни, а православнитъ сж роби — и на кого?

— на диви азиатци; 3. за вѣрската заблуда робството е Божие наказание и 4. Богъ би смѣнилъ гнѣва съ милость само тогава, когато православнитѣ християни признаятъ вѣрската си заблуда и се откажатъ отъ нея: само въ такъвъ случаи истинскитѣ християни ще имъ се притекатъ на помощъ и ще ги избавятъ отъ агарянското иго.

Иванъ трѣбвало да се затвърди още повече въ убеждението си противъ православното вѣроизповѣданіе. Затова бива отведенъ въ чужда земя, да види чуждо благополучіе и да сравни. Иванъ прекарва едно лѣто въ Англия. Виденото въ Англия се струва на Иванъ рай; оставеното въ Турция — пѣкълъ. Иванъ още повече си внушава, че православното вѣроизповѣданіе е причина за робството и дивото състояние на всичко въ Турция.

Въ Англия Иванъ пжтува неотлъчно съ настояника си. Последниятъ вършилъ всичко, за да отклони Ивана отъ изпрѣчване нѣщо олако отъ изгнчената цивилизация и позволени излишества отъ богатство.

— Видѣхте съ очитѣ си и разбрахте съ сравнение, че неправославното християнство е свобода, равенство, напредѣкъ, благополучіе, а „православната заблуда“ е робство, безправие и диво състояние, така му твърдилъ наставникътъ.

Съ Иванъ е вече завършено всичко. Отъ него е създаденъ фанатикъ противъ православното християнство.

Той е въодушевенъ отъ онзи фанатизъмъ, който каралъ първитѣ Христови апостоли и последователи да се излагатъ на явна смъртъ за Христовата вѣра.

РАЗВАЛИНИТЪ въ Пирдопската котловина свидетелствуватъ за водената отъ народа упорита и дълговременна борба за остояване своята свобода. Най-сетне силитѣ се изчерпватъ. За останалитѣ още живи борци предстои саможертва. За такава, обаче, саможертва не всѣки е способенъ. За малодушнитѣ оставатъ два изхода: сдаване въ пленъ и бѣгство. Но сдаването на ожесточения победителъ означава смъртъ. Остава единствениятъ изходъ: бѣгство по мъчно достъпни планински усои и скриване въ гори.

Минава се време. Турцитѣ се смекчаватъ. Па имъ трѣбватъ и ратаи. Бѣгълцитѣ, преживѣли въ планинитѣ оскъдицата, се примиряватъ съ неволята, само да не гладуватъ. Затова се спущатъ въ полето, прекланятъ глави и започватъ да робуватъ на турцитѣ.

Една малка частъ, обаче, непримирими предпочитатъ оскъдицата въ планината, та въ нейния просторъ да не живѣятъ неволнически животъ. Който е ималъ случай да надникне въ планинска колиба, най-напредъ му се хвърля въ очи тѣснота, нечистотия и смѣсица на люде съ животни. При такава бедна обстановка живѣли повече отъ 20 поколѣния. Привикнали къмъ оскъдицата и простора. Ако имъ се случи да се спуснатъ въ полето, бързатъ да си свършатъ работата, та по-скоро да поематъ стръмнината къмъ планината. Защото въ полето и глѣтката вода имъ е противна и въздухътъ е отрова за тѣхъ. За планинитѣ тамъ въ висинитѣ на простора, близо до Бога, е животътъ и свободата.

Защото нищо не се изпрѣчва насреща, за да спѣва. А въ полето всичко е условно, налага ограничение. Здрава верига свързва планинеца съ планината. Той не може да се примири съ живота, тамъ низко въ полето. Заставенъ да живѣе въ полето, сѣщо като планинско цвѣтенце ще линѣе и вехне.

Човѣкъ, заставенъ отъ обстоятелството да скита по чужбина, непремѣнно ще усѣти тѣга по родното. Колкото скитането е по-дълго, толкова тѣгата повече ще мѣчи и, въ края на крайщата, ще се превърне въ единъ видъ особена болестъ.

— Вездѣ хорошо, но дома лучше, казватъ руситѣ.

* * *

ТАКА се стекли житейскитѣ условия, че Иванъ станалъ скитникъ дори по океански просторъ, прекаралъ година въ Англия и видѣлъ съвсемъ другъ животъ. Каква разлика съ оставеното тамъ въ планинитѣ! Вижда редъ, свобода, доволни и засмѣни люде. А тамъ, въ оставената много далечъ родина — безредие, безправие, вѣчна загриженостъ и безпокойство за утрешния день: ако човѣкъ замръкне, ще осъмне ли? Въ сравнение съ виденото, Иванъ прави заключение: Англия — рай, Турция — адъ.

И при все това Иванъ тѣгува за своята родина, желае да отиде при своитѣ, заедно съ тѣхъ да се излага на безправие, но да ги просвѣщава и ди ги убеди да очистятъ Христовата вѣра отъ примѣси на какви ли не заблуди и предрасждѣци. Па да се изложи, ако е сѣдено, и на мъченическа смъртъ.

Когато Иванъ изявилъ желание да се върне въ своята родина, тия, които го специализирали за мисионерска роля, биватъ извънредно зарадвани. Предлагатъ му опредѣлено щедро възнаграждение. Той, обаче, отхвърля. Защото Христовитѣ апостоли сѣ

живѣли съ подрѣжката на тѣзи, между които сѣ живѣли и на които сѣ проповѣдвали Христовата вѣра. Лично той, като апостолитѣ, не ще се ползуви отъ подрѣжката на чужди люде, а съ свой трудъ ще изкарва прехраната си.

Иванъ благополучно пристига въ Цариградъ. По пътя той решава какъвъ занаятъ да усвои за поминѣкъ. Главява се въ модна работилница. Работи съ всички заедно. Отличава се съ послушностъ, покорностъ и прилежностъ. Специализира се по отдѣла за шевици. Изработва модели, та бива повишенъ въ първомайсторъ. Получава добра заплата. Пести. Спестява за пътъ до Пирдопъ и за обзавеждане на работилница. Заявява на своя господаръ, че го напуща. Но, като най-цененъ, майсторътъ на работилницата му се моли да остане, дори удвоява заплатата му.

Иванъ, обаче, бива непреклоненъ.

* * *

Въ шестдесеттѣ години на миналото XIX столѣтие, изгубеното преди повече отъ 20 години сираче, отъ невидѣлица пристига въ Пирдопъ. Никой не го познава. Всички, обаче, се интересуватъ да узнаятъ нѣщо за пришелеца.

Иванъ издирва по-стария си братъ Георги и му се обажда. Но разбиратъ, че ги дѣли пропастъ.

Георги, безъ ничия помощъ, самъ си пробилъ пътъ въ живота. Но, като сираче, неприласканъ и нержководенъ отъ никого въ самотата, па и съ лоши връстници почва да ходи по кръчми и да пиянствува. И дошълъ до онова състояние, за което се говори:

— Що въ дѣлникъ очука, въ празникъ опука. Въ горната махала, близо до х. Личовия мостъ, Иванъ наема дюкянъ, сглобява невидени до тогава

чекръци, въртежки и вретена. Па развързва разни вързопи и отъ тѣхъ изважда дебели сърмени нишки и преди отъ разни цвѣтове. Завъртява единъ чекръкъ, сетне другъ. Насуква на цеви разноцвѣтни преди, па ги нарежда на сновалки, така че протегнатитѣ нишки се увиватъ на вретено отъ особень чекръкъ. Получава се връвчица отъ съчетание на разноцвѣтни нишки, та и стари и млади жени така се захласваха да гледатъ, че забравяха хлѣба въ подницата и гостбата въ тенджерата. Виденото бѣше начало. Съ какво ли има още да бждатъ изненадани! Дълго не се чака. Въ слънчевъ день на разтворенъ кепенецъ на Ивановия дюкянъ бѣ закаченъ сукманъ. Отдалечъ се виждаше: сукманъ като обикновенъ сукманъ. Но политѣ на сукмана не бѣха като поли отъ памти-вѣка виждани. Отъ тѣхъ нѣщо се излжчваше, блестяше. То бѣха сърмени гайтани, около тѣхъ всевъзможни извивки отъ разноцвѣтни кенете и тетирмета.

Изложениятъ сукманъ произведе единъ видъ тревога въ семейства, дето имаше моми и младоженки. Защото всѣка искаше първа да облѣче подобень сукманъ, и първа да се покаже на людетѣ. Младоженци и бащи на моми се надпреварваха, кой пръвъ да стигне на дюкяна и да купи сукмана. Всѣки бѣше готовъ да наддава, дори съ петорна цена, но да задоволи любимата.

— Сукмантъ е само за мостра — не го продавамъ, рече Иванъ и отсѣче.

Молиха се на Ивана, наддаваха, прибавяха, ала Иванъ не се съблазни, ако и да имаше крайна нужда отъ пари. А желающитѣ да купятъ сукмана прииждаха все повече и повече, блѣскаха се, дори пустнаха въ ходъ юмруци. Трѣбва да настане край.

— Погледнете на изложения сукманъ, започна да говори Иванъ. — Сукманъ като всѣки сукманъ,

отъ вѣкове еднакво кроенъ и шитъ. Само тоя, предъ очитѣ ви, има сърменъ гайтанъ и кенета съ тетирмета. Тѣ сж така ушити на политѣ, като че ли сж излѣни. Азъ ги имамъ готови. Ще помоля всички шивачи да дойдатъ при мене, за да ги науча какъ да пришиватъ сърменитѣ гайтани и кенетата съ тетирметата. За да е хубавъ единъ сукманъ, зависи отъ диплитѣ, ще има нужда най-много отъ три ендезета. За дължина отъ едно ендезе струва петъ гроша. А за три ендезета — 15 гроша. Който желае да купи, готовъ съмъ да мѣря.

Всички пожелаха да купуватъ. Иванъ захвана да мѣри и прибира пари. Едни купувачи си отиваха, други прииждаха.

Свърши се приготвената стока. Които не се вредиха да купятъ, сърдѣха се.

— Какъ ще се завърнемъ у дома безъ сърмени гайтани съ кенета и тетирмета! тюккаха се и оккаха. — Нѣма да имаме мира отъ женитѣ и дѣщеритѣ.

Ала Иванъ ги успокои. Извади отъ ракла хартия и моливъ и захвана да записва по редъ имената на желающитѣ купувачи.

— Денонощно ще работя, каза имъ Иванъ, та всички да бждете задоволени.

Не всички, обаче, младоженки се явиха на първия празникъ на хорото премѣнени съ сукмани, съ пришити на политѣ сърмени гайтани и кенета съ тетирмета. На щастливитѣ колко имъ завиждаха! Съ време, обаче, всички бидоха удовлетворени.

Ала поржчикитѣ не се прекратяваха. Защото Иванъ бѣше единствениятъ модень майсторъ въ златишката каза. Та младоженки и моми, дори отъ много далечни села, се заразиха отъ пирдопската мода и постоянно прииждаха да купуватъ.

Иванъ имаше възможность да стане пръвъ чорбаджия въ казата. Затова всички се чудѣха на ума

му, че не увеличава цената на стоката си, толкова много дирена.

Правеше силно впечатление и държането на Иванъ. Той беше младъ, красивъ, строенъ — завиденъ ергенинъ. Бащи, майки и близки на моми го заобикаляха и загатваха за женитба; не биде оставенъ на мира и отъ разни свахи и сватове, готови да услужатъ за черпня.

Ала загатне ли му се за женитба, не искаше да чува. Стана загадка за всички. Защото забележиха, че въ всичко се вира, като че ли иска съ очитъ си да просвредли дори камъкъ, но изпръчи ли му се мома, отпуска очи въ земя.

— Че той мъжъ ли е? питаха се людетъ.

А пъкъ негови връстници, ергени, какво не правеха да го вкаратъ да върви по отъпкания естественъ път на всичко живо! Но удариха на камъкъ.

Иванъ се отличаваше съ кротостъ и незлобностъ; никой никога не бѣ го видѣлъ да се разсърди; отъ него се излъчваше детска и чиста невинностъ, която привличаше. Всички се поразяваха отъ неговата готовност да нахрани гладния, да облече голия, да обуе босия. Не говореше, а шушнеше. Отговаряше само на въпроси. А самиятъ той никога не заговарваше. Да, Иванъ беше загадка. Но тая загадка трѣбва да се разгадае. Затова нѣкои направиха опитъ да му говорятъ. Други го оправдаваха:

— Християнинъ си, бжди си християнинъ. Но като човѣкъ, събирай се съ човѣци, а не се затваряй въ себе си.

— Богъ-Синъ, въплотилъ се отъ Дева Мария, приелъ човѣшки образъ, съ човѣци живѣлъ . . .

— Не само живѣлъ, но ялъ и пилъ и се веселилъ . . .

— Да не осждаме Ивана, а да вземеме примеръ отъ него. Той живѣе като истински християнинъ. А ние . . .

— Претрупанъ е отъ работа, та не може да се отвлеча . . .

— Каквото има човѣкъ на сърдцето, такова да му е и на езика. Но да се скрива отъ людетъ, не ще да е току тъй. Нѣщо трѣбва да има. Какво ли?..

— Който плаче надъ чуждъ гробъ, безъ очи оставя.

Никой не се ръководеше отъ тая поговорка, та всѣки се грижеше за всички и всички за всѣки. Ето, защо всички се загрижиха да разгадаятъ Ивана. И въ края на краищата го разгадаха,

Първо откритие

ОТЪ невиделица се яви изгубеният Иванъ. Где е билъ и къде е скиталъ, като си затворилъ устата, нищо не казва. Човѣкъ си, кажи си, изповѣдай се, а не се заключвай! Така е казано въ писанието. Че ние не сме ли люде, Божи създания, та бѣга отъ насъ? Ние отиваме при него, а той никога не приема да дойде при насъ. Дали отъ за-таена умраза къмъ насъ върши това или по друга нѣкоя подбуда, но до толкова да страни, че дори прага на църквата не прекрива да отстои литургия съ насъ? . . .

Отъ това откритие на Оджака всички сж смаяни, зашеметени, отварятъ уста отъ изненада. Никой нищо не казва. Всички си отиватъ замислени, загрижени.

— Християнинъ да не прекрива прага на църква! . . . Че той християнинъ ли е?, . . . такъвъ върсѣ е заседналъ въ главата на всѣки.

Ала животътъ на Иванъ е християнски.

Всички започватъ да следятъ всѣка стѣпка на Иванъ, всѣко негово движение.

Второ откритие

НИКОЙ никога не бѣ видѣлъ Ивана да се прекръсти, както отъ вѣкове е прието: при ядене, ставане, лѣгане.

— Нима Иванъ не е сжщия, родения отъ Стрезовица, чиста българка, православна и кръстенъ отъ Пърлията? . . .

— Роденъ е, роденъ. Но къде е скиталъ, не казва. Може би е скиталъ по чужди земи, заразилъ се отъ чужда вѣра, измѣнилъ на бащинията . . .

— Не е ли православенъ—не е и българинъ. . .

— Който измѣнява на праотцовска вѣра, той не е вече българинъ, а агарянинъ . . .

Трето откритие

ЗА Ивана сжществуваше само една посока за движение: отъ кѣщи въ дюкяна, и отъ дюкяна въ кѣщи. Той не престѣлваше прага на чужда кѣща, нито пѣкъ канѣше нѣкого да му отиде на гости.

Иванъ самичкъ си служеше: перѣше, готвѣше чистѣше, метѣше, бѣлосваше стѣнитѣ на кѣщата си.

Съгледвачи се интересуваха отъ готвеното. Но какъ да престѣпятъ прага на неговата кѣща? Не-каненъ гостъ — отвратителенъ, неприличенъ, дори нехристиянинъ, а агарянинъ. Любопитството, обаче, вземà надмощие надъ всичко човѣшко и християнско. Въ празникъ, презъ Великитѣ пости, нахалникъ съседъ се втурва неочаквано въ мутвака на Ивановата кѣща и вижда съ очитѣ си на огнището да се пѣржатъ яйца.

— Ахъ!.. Така!.. Разбрахъ, кой си ти!.. Поганецъ! Нахалникътъ не изрекълъ, а изпицялъ, обърналъ се и сѣ. всички сили блѣсналъ вратата и изтичва на улицата

— И поститѣ Иванъ не спазва!, казва на срещанатъ и стигнатъ.

Да не се спазватъ постнитѣ дни, смѣташе се най-голѣмъ грѣхъ. Като знаеше това, Иванъ прекара загрижено деня. Защото допускаше, че вѣрски фанатици могатъ да извършатъ нѣкое насилие. Де-

нът, обаче, се мина благополучно. Иванъ се успокои. Ала забележи, че кръвнишки го изглеждат минаващитъ покрай дюкяна. Па и поржкитъ за работа започнаха да намаляватъ.

Четвърто откритие

СВЕТА недѣля Иванъ прекарваше затворенъ въ кжщата си. Ала въ другитъ празнични дни, макаръ кепенцитъ на дюкяна му да бѣха спустнати отъ предпазливостъ, той работѣше вжтре на свѣщъ. Съ това откритие се доказа, че Иванъ и християнскитъ празници не признава.

— Съ камъни трѣбва да се убие, поганеца!, казваха вѣрскитъ фанатици.

Ала турскитъ властници, за които бѣше безразлично каква вѣра изповѣдватъ гяуритъ, бдѣха и нѣмаше да допустнатъ безредие. За тѣхъ убийството би било убийство, безъ да се взема въ внимание причинитъ, та за разплата ще послужи само бесилката.

Създаденъ бѣше единъ видъ заговоръ противъ Ивана. Заговорницитъ следѣха, да не би нѣкой да се доближи до поганеца. Иванъ бѣ напълно изолиранъ. Той бѣ лишенъ отъ всѣкаква поржчка за работа. Предстоеше му гладна смъртъ.

Намѣри се, обаче, младежъ, който изгаряше отъ любопитство да вникне въ душата на Иванъ и да го разбере. Младежътъ бѣше следилъ живота на Иванъ, той никому зло не бѣ направилъ, напротивъ, винаги бѣ помагалъ на сиромаси. Христо се казваше младежътъ. Безъ да се бой отъ фанатичитъ, Христо отива въ дюкяна на Иванъ, сѣда до него и го заглежда въ очитъ. Иванъ мълчи. Ала втречениятъ погледъ на Христо го измжчва. Най-сетне и Иванъ се решава да погледне Христо въ очитъ. И забележава, че Хри-

стовитъ очи не излжчатъ злоба на закоравѣлъ вѣрски фанатикъ. Мълчанието се продѣлжава. Христо прѣвъ заговарва:

— Човѣкъ си, Иване, като всѣки човѣкъ. Животътъ ти е истински християнски животъ. Но не живѣешъ така, както ние всички живѣемъ, и си доказалъ, че не вѣрвашъ така, както ние вѣрваме. Затова си отъ всички изоставенъ. Погледни на Божитъ птички. Живѣе ли нѣкоя отъ тѣхъ самотно? Никога! А ти съхнешъ и вѣхнешъ въ самотата. Твоятъ животъ прилича на догаряща свещъ. Да продължавашъ така да живѣешъ — да съкратишъ живота си. Който съзнателно прави това, той се самоубива. Самоубийството е грѣхъ...

Трогнатъ бива Иванъ отъ думитъ на Христо. Въ неговото лице той вижда разбранъ човѣкъ. Па се пленява и отъ неговата искреностъ. Иванъ живѣеше между люде, но не съ люде. Слушаше да бѣбратъ, само той нѣмѣеше. Вжтре, обаче, въ него кипи до прѣсване. Та нѣ издържа, отпушва се. И започва непрекъснато да говори. Минава се часъ, два, три, половинъ день, Иванъ не млъква. Говори съ нѣкаква наслада и упоение. Говори, за да се наговори и възнагради за дългото си мълчание отъ предпазливостъ. И говори на простъ езикъ така мждро, че Христо се превръща въ слухъ, забравя се и се понася на криле къмъ небето, стреми се къмъ Бога. Слуша Христо какъ унесено говори Иванъ. Но говоренето не е отъ Ивана, а отъ самия Исусъ Христосъ, вълпелъ въ Ивана.

— Богъ сжществува — Иванови думи. Богъ е навсѣкжде. Богъ може да бжде вжтре въ насъ, въ душата ни, стига да живѣемъ по неговата воля, открита на Мойсея и потвърдена отъ Исусъ Христосъ.

На земята извършено престѣпление, влѣче и наказание. Ала диритъ на престѣплението могатъ да се заличатъ, престѣпникътъ може да не бжде зало-

венъ и да остане ненаказанъ отъ земенъ съдъ. Но отъ Вездесщия и Всеведещъ Богъ нищо не може да се скрие. За всѣки извършенъ грѣхъ тамъ, горе на небето, ще има възмездие. И тукъ, на земята, за содомство Богъ наказва и люде, и народи, и държави. Да вземемъ за примѣръ евреитѣ. На тѣхъ, чрезъ Мойсея, Богъ бѣ открилъ своята воля въ десеттѣ заповѣди Божи. И жена — еврейка роди Моисея. Но евреитѣ, въ своята съвокупность, не изпълняваха именно тѣмъ откритата Божия воля. И отидоха до тамъ, че извършиха най-голтмото престѣпление: предадоха Месия на друговѣрецъ, мъчича го, съдиха го и го разпѣнаха на кръстъ. За това най-велико престѣпление Богъ прѣсна евреитѣ по цѣлия свѣтъ, та немили-недраги да се скитатъ, презирани и преследвани навсѣкжде и отъ всички.

И ние, християнитѣ, вървимъ по стѣпките на евреитѣ. Защото, като евреитѣ, забравили десеттѣ заповѣди Божи, отклонили сме се отъ истинитѣ на Евангелието. Нѣкакъвъ си еврейски мъдрецъ замѣнилъ Стария заветъ съ Талмуда. А какво съдържа Талмуда? — Само вражда и ненависть къмъ неевреи. Какъ ние трѣбва да живѣемъ и да се молимъ на Бога — всичко е изложено въ Евангелието и въ Посланията на апостолитѣ. За съжаление, намѣрили се християнски талмудисти, събрали се, решили, постановили да замѣнятъ простото Христово учение съ сложни обреди. Други пъкъ християнски талмудисти сж противопоставили на решението на първия, тѣй нареченъ църковенъ съборъ, събрали се на друго мѣсто, решили и постановили различия въ вѣрвания и изпълнение на обреди. Изпъкватъ и честолюбци за първенство на земно Христово наследство. Вѣрующитѣ християни, отъ честолюбци се раздѣлятъ на нѣколко враждебни стана. И съ сила и проливане на кръвъ всѣка враждуваща страна иска да наложи свои вѣрски разбираня. Враждата между

християни и мохамедани е по-малка, отколкото между християни и християни, раздѣлени отъ разни вѣрски разбираня. И евреитѣ сж проливали кръвъ на да наложатъ своитѣ вѣрски разбираня. Ала тѣ сж надминати отъ християнскитѣ фанатици, които, на да ни наложатъ да се покланяме на икони, попече отъ сто години сж воювали; съ рѣдки прекъсвания триста години воювали за отнемане гроба. Господенъ отъ агаряни; тридесетъ години папи сж водили война противъ последователитѣ на Лютера,

Несполуката да се отнеме Божия гробъ отъ владението на агаряне — това е първата християнска поличба, каквато бѣ за евреитѣ вавилонското пленяване.

Иванъ до толкова бива увлѣченъ да говори, а Христо унесенъ, че не забележили преполовяването на деня.

Явилъ се по-малкиятъ братъ на Христо да му каже, че паралията за пладнуване е сложена и че гостбата ще истине. Унесенъ, Христо дори не чува какво му се казва. Пристига по-стариятъ му братъ, който го предупреждава, че има да си изпати отъ разгнѣвения имъ баща, ако не се яви да пладнува. Но и предупреждението не помага. Довтасва и майка му съ глѣчки и клетви. Христо, обаче, не мръдва.

Всички скриватъ отъ бащата поведението на Христо. Ала малкиятъ му братъ не издържа и го издава. Бащата, като ужиленъ скача отъ паралията, избира отъ купчината дърва на двора тънка суровица, уплтва се за дюкяна на Иванъ, издебва отъ невиделица и размахва съ суровицата по глава и грѣбъ. Двамата сж до толкова изненадани, че не прибѣгватъ до защита, а трѣтватъ да бѣгатъ...

Душата, обаче, на Христо бѣ пленена. Всѣка дума на Иванъ, безцененъ бисеръ, се нанизва и отпечатва въ паметъта на Христо. Неговото лично азъ престава да съществува. Вътре въ него бѣше

Иванъ. Христо бѣ лишенъ отъ воля. Изгубилъ бѣ способностъ за нищо друго да не говори, освенъ да повтаря дума по дума всичко чуто отъ Иванъ.

Коренно се измѣни Христо. Нѣкогашниятъ пѣснопоецъ, шегаджия и водачъ въ празници на хоръ престана да се показва на улицата, почна да избѣгва другари. И за ужасъ на родители, роднини и близки, не отиваше въ църква.

Христо бѣше обичанъ отъ другари. Тѣ се нагласиха да не го оставятъ, ако той и да правѣше всичко, за да ги избѣгва. Именно той, Христо, застави мълчаливия Иванъ да продума. Защо той, Христо, да си заключи устата, та да остави въ невѣдение своитѣ мили другари, нѣкои отъ които бѣха обични за него. И той, вчерашниятъ лекомисленъ шегаджия, отвори уста и излѣ своитѣ мжчения и съмнения по какви ли не вѣрски въпроси. Повтаряше дума по дума чутото отъ Ивана, но така сладкодумно, че другаритѣ му се поразиха.

— Какъвъ ле ще е тоя Иванъ, та така да въздействува на вчерашния простъ Христо, днесъ да бжде толкова сладкодуменъ?, питаха се Христови другари.

Възбуденото любопитство накара Христовитѣ приятели да пожелаятъ среща съ Ивана.

Въ празниченъ день, когато всѣки е свободенъ отъ работа, и никой за никого не се интересува, кжде отива и какъ ще прекара празника — другаритѣ на Христо, гледатъ да бждатъ незабелѣзани, насочватъ се къмъ кжщата на Иванъ, посрещнати мило, сърдечно. Следъ краткъ разговоръ, Иванъ, разгрѣща книги, прочита имъ не на неразбранъ църковно-славянски езикъ, а на простъ български кратко библейско изречение, па става и захваща да тълкува така сладкодумно, че всички се захласватъ.

Всѣки празникъ въ кжщата на Иванъ се събиратъ повече и повече младежи. И това вече правятъ открито.

И прага на Ивановата кжща се прекрива отъ младежи съ нѣкакво си стѣснително благоговение. Иванъ ги посрѣща мило, засмѣно. За единъ мигъ се вира въ всѣки посрещнатъ. Но този мигъ особено се преживѣва. Защото, взре ли се Иванъ, отъ него се излъчва сила, която прониква и събужда нѣкакъвъ трепетъ.

Събранитѣ кое-какъ насѣдатъ по турски, съ скръстени крака, нѣкои приклекатъ. Иванъ се изправя по срѣдата. Отъ неговата фигура се излъчва нѣкакво сияние. Издига глава нагоре, каточели иска презъ покрива на кжщата да проникне въ висината на небесния просторъ и отъ тамъ да почерпи вдъхновение. Па захваща да говори съ прости думи за предимствата на човѣка, особенъ даръ Божи. Ала за тѣзи предимства човѣкъ е длъженъ да обича почита, дори да отива на доброволна саможертва, когато стане нужда. Думитѣ на Иванъ се лѣятъ, като поточе, водата на което се разлива по градини и полива разсади. Безъ това поливане нѣма да има очаквания плодъ. Какво изпитва разсадътъ, когато се полива, нѣма даръ да продума. И събранитѣ въ кжщата на Иванъ младежи ловятъ всѣка негова дума, тя засѣда дълбоко въ тѣхъ и започва борба за изтикване на загнидени човѣшки пороци: завистъ, ненавистъ и умраза. Съ сладкодумството си Иванъ така въздействува, че само човѣщина да се проявява.

Кжщата на Иванъ се превръща въ училище. Дори нѣщо повече: младежитѣ престѣпватъ презъ нейния прагъ съ трепетно благоговение, защото въ нея изпитватъ настроение, което ги издига въ висинитѣ, гдето не се допускатъ грѣшни мисли.

Иванъ, като учителъ, се издига на недосѣгаема височина. Той не имъ чете по учебникъ уроци, а говори. Всѣка негова дума се влива въ слушателитѣ. Съ говоренето си Иванъ не само учи, но и свещенодей-

ствува. Съ това създава общуване съ Бога. Защото човѣкъ е по подобие на Бога. И отъ патриарси и пророци пжть му е насоченъ. Какъ да се следва неуклонно по тоя пжть, Богъ изпрати своя Синъ, когото изложи на мъченическа саможертва.

Почти всички младежи бѣха вече увлѣчени отъ Ивана. Той, самотниятъ, изоставениятъ отъ всички, вече биваше постоянно окръженъ отъ младежи. На въпроси той винаги отговаряше, поясняваше.

Настанѣше ли лѣто, при разсъмване, въ недѣленъ день, младежи отиваха въ къщата на Иванъ. Той вече е станалъ, чака и е готовъ да отиде нейде въ полето, съ библията подъ мишница. На удобно мѣсто, близо до нѣкое изворче, всички ще насѣдватъ въ кръгъ. Иванъ застава по срѣдата, разгрѣща библията и на простъ езикъ захваща да имъ чете и обяснява.

— Спасението на душата не се купува съ пари, пояснява Иванъ. Да плати човѣкъ за молебень или за осветяване вода, да пости, да се комкова, това не спасява. Истинскиятъ християнинъ трѣбва да следва по стѣпките на Исусъ Христосъ и лично да се моли на Бога, както самъ Той, Божиятъ Синъ, това е вършилъ. Ето защо всѣки християнинъ трѣбва да бжде грамотенъ. Всѣки грамотенъ ще направи най-голъмо добро, ако пожертвува време и научи поне единъ неграмотенъ да умѣе колко годе да чете и разбира прочетенето.

Думитъ на Иванъ действуваша така, че почти всички неграмотни младежи се заловиха за буквари и съ помощта на грамотни се учеха да изучаватъ букви.

Много умѣло Иванъ разколебаваше своитѣ последователи въ църковнитѣ обреди. Когато схвана, че отъ малко-малко въ това е вече сполучилъ, той отиде по-нататкъ.

— Исусъ Христосъ, апостолитѣ и първитѣ християни не се кръстили и молили, изправени предъ икони, а съ вперени очи въ небето, гдето се намира Богъ. Такова твърдение на Иванъ, изречено съ вдѣхновения, произвежда впечатление на слушателитѣ.

Иванъ вече доби сили, влѣзе въ ролята, за която бѣше приготвенъ отъ противницитѣ на православieto и католичеството. На своитѣ последователи раздава задачи: да четатъ Евангелието и Посланията, на апостолитѣ и да потърсятъ доказателства за молене и правене поклони предъ икони.

— Четете внимателно, казваше, Иванъ и ще се увѣрите, че Исусъ Христосъ не е завещалъ изпълнение на обреди; нѣма подобно нѣщо и въ поученията на апостолскитѣ послания. Много смѣло и открито Иванъ вече настройваше своитѣ последователи да последватъ неговия примѣръ: да станатъ вѣроотстъпници.

Последователитѣ на Иванъ повече и повече се увеличаваха.

— Богъ е единъ за всички. Нима Той прави различие кои какъ вѣрва? Каквото разбиране и да има човѣкъ за Бога, стига само да вѣрва въ Неговото съществуване. Вѣрата е не само за спасение на душата. Вѣрата е и моралъ. Човѣкъ безъ моралъ, не е човѣкъ. Задълженията, обаче, къмъ вѣрата въ Бога трѣбва да се очистятъ отъ разни наслоения и ненуждни обреди. Такова бѣше разбирането на Иванъ.

Но неговитѣ прости последователи отидоха до крайностъ: станаха фанатици. И започнаха да парадиратъ съ протестанство: въ пости открито се хранѣха съ блажно, не влизаха въ църква, не се кръстѣха на срещнатъ свещеникъ не отговаряха на поздравъ и пр.

Успяхът на Иванъ стресна старитѣ. Съ напредналитѣ години всичко старо и приемствено така бѣше закоравѣло, вкаменено и вдървено въ тѣхъ, че всѣка промѣна тѣ смѣтаха за содомство. Не само вѣрата, а да се измѣни наследенъ отъ родители занаятъ тѣ смѣтаха за престъпление и грѣхъ.

Имахме седемъ свещеници и трима учители. Но и единитѣ и другитѣ само знаеха папагалски да четатъ църковно-славянски книги. Всички се отличаваха съ некадърностъ да се противопоставятъ на Ивана, та кротуваха.

— Защо всѣки празникъ ни се поднася дясносъ за пушане мангъри, за да ти плащаме айлъкъ? задава въпросъ старъ фанатикъ на срещнатъ даскалъ.

— Да не мислишъ, че това правимъ само, за да учишъ децата? Не! Ти, даскале, си длъженъ да ни пазишъ наследената стара вѣра.

Събиратъ се нѣколко стари и вкупомъ се явяватъ въ училището и заповѣднически казватъ на даскалъ Манолъ да излѣзе и открито предъ людетѣ, да изобличи еретика, както е билъ изобличаванъ Ария.

Учитель Манолъ, за да угоди на старитѣ, въ единъ празникъ се качи на амвона въ църквата, развърна изписанъ листъ хартия и захвана да чете изобличения на вѣроотстъпника. Но четенето не бѣ негово съчинение, а преписано отъ житието на св. Никола.

Въ сщия день Иванъ се научи отъ своитѣ последователи за изобличенията на Манолъ въ църквата.

— Отъ амвонъ на църква най-лесно се изобличава, отговори Иванъ. Защото е прието въ църква да не се възразява. Азъ моля нѣкои отъ васъ да се срещне съ Манола и да му предложи да се съберемъ въ училището или метоха, та всѣки отъ

насъ да изкаже своето разбиране за Христовата вѣра.

Разгласи се желанието на Иванъ. И млади, па и стари, пожелаха да се събератъ, та да послушатъ и даскала и вѣроотстъпника. Ала Манолъ заяви, че той не желае училището и метоха да се омърсятъ отъ вонещия дѣхъ на вѣроотстъпника. Старитѣ одобриха даскала. Обаче младитѣ останаха недоволни отъ отговора му. Защото мнозина отъ тѣхъ още се колебаеха и не бѣха наклонни безусловно да признаятъ правотата на Ивановата вѣра. Тѣ се отправиха за дома на Ивана и го помолиха да излѣзе открито и да имъ обясни истинската евангелска вѣра. Отъ своя страна пѣкъ Иванъ изказа своята готовностъ да изпълни тѣхното желание и поиска да се разгласи, че той ще излѣзе да говори, та да се събератъ повече люде да го изслушатъ. Тѣй като не се допуца да говори нито въ училището, нито въ могилата на Стояновецъ. Неговото желание биде изпълнено. Събраха се да го послушатъ не само млади, но и стари.

Половинъ день говори Иванъ. Говори за десеттѣ заповѣди Божий, които не се спазватъ нито отъ еврейтѣ, нито отъ християнитѣ.

— Богъ е единъ, творецъ на всичко видимо и невидимо — заключителни думи на Иванъ. Нему само трѣбва да се молимъ. Така е училъ Исусъ Христосъ. Така самъ Той се е молилъ, така сж се молили неговитѣ апостоли и първитѣ християни. Като имаме такива примѣри, следвало би и ние така да се молимъ. За съжаление, намѣрили се люде, които прибавили, че трѣбва и на Божии угодници да се молимъ. А по-нататкъ натрапили съ сила и иконопоклонство. Не е ли то сщинско идолопоклонство? Сетне папи и патриарси присвоили правото да се смѣтатъ на земята Христови замѣстници. Христосъ

е билъ единъ. А тѣ колко сж? Тѣ накарали людетѣ още да повѣрватъ, че само чрезъ тѣхъ се добива спасение на души. Бѣше време, когато отъ папи се издаваше единъ видъ тескере (индулгенция), та съ него, безъ спиране на митарства, да се отива право въ рая. Бѣше време, когато тази книга (сочи на Евангелието) не се позволяваше да я иматъ мирянитѣ.

Папи и патриарси бѣха сковали свободната човѣшка воля. И повече отъ хилядо години държаха сковани въ робство християнитѣ. Какъвъ мракъ бѣше тогава! Но волята на човѣка трѣбва да бжде свободна. Ето защо се намѣрили разумни люде, които се заловили да разковатъ веригитѣ и да разсѣятъ мрака. Затова разковане се започва борба съ папи и патриарси. Първитѣ борци за свобода загиватъ. Но разумнитѣ люде отъ първата несполука не се отчайватъ. Борбата отново се захваща. Пакъ несполука. Минава се време. Победенитѣ се съвзематъ. Копнежътъ за свобода расте и прониква навсѣкжде. Създава се настроение противъ римския мракобѣсникъ, присвоилъ си право да се нарича Христовъ замѣстникъ. Почва се война за освобождение. Дълбоко бѣха вбити устоитѣ на мрака. Та се наложи непосилна тридесетгодишна война (1618—1648 г.) За животъ или смъртъ се воюваше. Найсетне и дветѣ борящи се страни изнемогнаха. Срѣдна Европа, изложена на разорение и опожаряване, почти се обезлюди. Мракобѣсникътъ, обаче, бива принуденъ да отстъпи, но не се предаде. Човѣчеството вече вкуси отъ свободата, та и то се готвѣше, ако стане нужда, отново да се залови за оржжие. Въ края на XVIII вѣкъ великата френска революция расѣя окончателно мрака. Свободната човѣшка воля подъ Божието слънце и небесния просторъ доби право да се проявява. И съ неписана въ историята бързина се почна човѣшкия напредѣкъ. А вѣрата се очисти отъ разни наслоения и

върна своята начална чистота. И материалниятъ напредѣкъ, редомъ съ моралния, съ усилено движение трѣгна напредъ и все напредъ...

Въ такъвъ духъ говори Иванъ. Въ своитѣ изрази той не се стесняваше по отношение на католическото духовенство. Толкова повече той бѣ сдържанъ по отношение на православнитѣ служители.

Всички го слушаха съ затаено дишане. Само старитѣ клатѣха глава и въздишаха.

Иванъ помоли да му се възрази и да му се зададатъ въпроси. Пълно мълчание. Събранитѣ се раздѣлиха на групички и започнаха да се разотиватъ. Младитѣ помежду си говорѣха:

— Хубаво приказва, мждро говори. Прости сме, не можемъ да разберемъ. Той е единъ, а ние сме толкова много. Той се държи, работи, моли се на Бога нѣкакъ си особено. Ние пѣкъ живѣемъ и работимъ сжщо така, както сж живѣли и работили нашитѣ дѣди и бащи. Той ни натяква за криво вѣрване въ Бога. Иска отъ насъ да очистимъ вѣрата си отъ кривизни. Толкова ли нашитѣ дѣди и бащи сж били прости, та не могли да разбератъ кривизнитѣ на вѣрата? Ние по-умни ли сме отъ тѣхъ?...

— Живѣхме криво-лѣво карахме житейската кола. Отъ где се взе тоя Иванъ та ни размжти главитѣ!, говорѣха въ друга група.

А групата около единъ фанатиченъ старецъ въздишаше, съскаше като осойница, клатѣше заканително глава и напрѣгаше мозъкъ да измждри нѣщо, та да избави градчето отъ сполетѣлата го вѣроотстъпническа напасть.

ПОДЪ двойното турско-гръцко робство всичко въ България се крепѣше на патриархални устои и строго спазване на семейни традиции и вѣрски обреди. Всичко бѣше изградено на една и сѣща основа. Тая основа бѣше Богъ, който отъ небето всичко вижда. Вѣрвахме въ Бога така, както сѣ вѣрвали машитѣ дѣди и бащи. И не бѣхме въ състояние дори да помислимъ, че можемъ да вѣрваме не тъй, както сѣ ни учили по-старитѣ. Да се съмняваме — да се отклонимъ отъ правия пѣтъ и да отидемъ въ пѣкъла.

Колкото повече остарѣва човѣкъ, толкова поусърдно се моли на Бога да му прости волнитѣ и неволни прегрѣшения. Каточели за старитѣ земното престава да сѣществуватъ. И другояче не можеше да бжде, защото бѣха отгледали и настанили челядь. Оставаше имъ да дочакатъ последния часъ, въ който да изречатъ евангелскитѣ думи: „Нѣне отпушаещи раба твоего, Владико“

На насъ младитѣ, днитѣ бѣха напредъ. Суровъ режимъ ние прекарвахме, за да се приготвимъ да посрещнемъ всички изненади въ живота. Но се намирахме подъ тиранията на старитѣ. Само старитѣ имаха права, а ние, младитѣ — задължения. Задълженията не бѣха само човѣшки, но и вѣрски. Една отъ Божиитѣ заповѣди задължава почитане на родителитѣ. Това задължение отиваше до такива крайности: 1. Въ буджака край огнище сѣдналъ най-стариятъ. Всички други изправени предъ него съ скръстени на гърди рѣце, въ очакване да ги покани да сѣднатъ; 2. Насѣдали на трапеза чакатъ стариятъ да

се прекръсти и да почне да яде, та тогава и всички други да почнатъ; 3. Въ присѣдствието на стари, младитѣ трѣбва да мълчатъ и слушатъ; 4. Млади заети съ работа, при появяването на по-старъ човѣкъ, трѣбваше да станатъ и да чакатъ разрешение да продължатъ работата си; 5. Да се възрази на старъ човѣкъ, значи да се извърши престѣпление. На такъвъ престѣпникъ се сочеше съ прѣстъ, избѣгваше се; 6. Подаване рѣка при среща не сѣществуваше. Стариятъ ако подаде рѣка, младиятъ трѣбва да я цѣлуне; 7. Младиятъ, макаръ и преуморенъ отъ тежка работа презъ деня, не можеше да легне да спи преди да легнатъ старитѣ. Смѣташе се за невреденъ, некадъренъ и дори нехранимайко она младъ човѣкъ, който сутринъ не става отъ сънъ по-преди отъ родителитѣ си; 8. Старитѣ въ къщи по отношение на младитѣ биватъ само заповѣдници; 9. На имени дни, годявки и сватби какви ли обичаи не сѣществуваха, които трѣбваше точно да се спазватъ; 10. На младитѣ сърдца не имъ се позволяваше свободенъ изборъ, а имъ се натрапваше отъ родителитѣ за презъ цѣлъ животъ другаръ или другарка.

И много, много още сѣществуваха задължения, които сковаваха волята на младитѣ.

* * *

ВЪ шестдесеттѣ години на XIX вѣкъ повѣя новъ духъ. Младитѣ, скришомъ отъ старитѣ, се събираха и шушукаха. Това не остана незабележено отъ старитѣ. Тѣ прозрѣха, че настѣпва нѣщо такова, което ще разклати основитѣ на всичко наследено. Най-много се безпокоеха за своята власт и патриархални права. Тѣ внимателно следѣха за поведението на младитѣ. Последнитѣ, обаче, се съдръжаха, не проявяваха, по инерция продължаваха да

бждатъ почителни и послушни. Ала старитѣ предчувствуваха, че въ младитѣ се заражда нѣкаква нова сила, която, рано или късно ще избликне и ще разруши всички окови, които ги държаха въ робство.

Благоразумието налагаше на старитѣ да се примиратъ съ идващото измѣнение и да не се изпрѣчватъ на пътя на младежитѣ.

* * *

СЛЕДЪ Парижкия миръ (1856 г.) и Раята въ Турция започна да живѣе сносенъ животъ. Това положение най-много се използва отъ еснафа въ Срѣдногорието. Предприемчиви люде се упрѣжиха по всички страни на обширната турска държава съ гайтани, авлии, килими, шаеци, платна. Нѣкои прекачиха границата, достигаха Египетъ, кръстосваха бѣломорскитѣ острови, пътуваха изъ Румѣния и Сърбия и посещаваха дори голѣмия панаиръ въ Лайпцигъ. Връщаха се препасани съ кемери съ жълтици, придружени отъ сеймени, които ги пазѣха отъ хаирсъзи и каписъзи.

Изпъкнаха заможни люде, съ влияние предъ аги, каймаками и паши. Отъ турцитѣ тѣ се нарекоха чорбаджии.

— Пари се печелятъ съ умъ, такава е разбрането на турцитѣ.

Ето защо българскитѣ чорбаджии станаха близки на властницитѣ и тѣхни съветници. Мнозина използваха това положение и станаха застъпници за онеправдани.

Колкото българскитѣ чорбаджии се почитаха отъ турцитѣ, толкова тѣ се мразѣха отъ своитѣ. Защото се държеха гордо, надменно и не продумваха дума на обикновенъ смъртенъ. Действително такива бѣха чорбаджитѣ въ своето мнозинство. Но нѣмаше чорбаджия, който да не бѣше дълбоко вѣрващъ въ

Бога и да не спазваше патриархалнитѣ и семейни традиции. Чорбаджията, като православенъ християнинъ и синъ на народа, не забравяше краткостта на земния животъ, който е стѣпало за преминаване въ вѣчния. Тукъ, на земята, трѣбва да се изпълняватъ всички Божи и човѣшки закони, ако искаме тамъ, на небето, да блаженствуваме. Ето защо чорбаджитѣ, като изхождаха отъ подобно разбиране за краткостта на земния животъ, използваха своето богатство и влияние да правятъ добро. Въ турско време училища, църкви, манастири, метоси, мостове, чешми, сж правени отъ доброволнитѣ жертви на чорбаджии.

За нѣкогашнитѣ наши чорбаджии ние само лошо говоримъ. Защото не сме въ състояние да се отърсимъ отъ отвратителната робска завистъ. Ще дойде време, когато ще се признае, че историята на нашето възраждане е дѣло на нашитѣ чорбаджии.

МНОГО се е говорило и писало за ролята на нашитъ чорбаджии въ турско време. Нищо, обаче, не се споменува за нашитъ чорбаджийки. Въ своето мнозинство тѣ бѣха простички, неграмотни, но надути, горделиви, отъ петитѣ до главата съ презрение изглеждаха сиромашията. Но и тѣ бѣха принудени да спазватъ традиционното народно облъкло: сукмана, елечето, салтамарката, забрадката, чепразитѣ.

Една чорбаджийка, вдовица, се упъти за Божи гробъ. изпратена отъ всички. Следъ два месеца се завърна предрешена въ кокона; вмѣсто сукманъ рокля и вмѣсто забрадка — капела. Отъ нея всички се отвърнаха, никой не я поглеждаше, никой не ѝ отговаряше на въпроси, никой не я приемаше у дома си. Така тя биде принудена да се остави отъ мерака да кокори отъ себе си филибелийска кокона.

Ала жената всѣкога и навсѣкжде си оставя жена съ присъщи свои навици. Дори, изложена на най-непосилна неволя, тя ще се кичи и реди така, че да се отличава съ нѣщо отъ другитѣ жени.

Традиционниятъ сукманъ бѣше наложенъ и на чорбаджийки и на сиромашкини. Чорбаджийката, обаче, грѣбва да се отличава отъ сиромашкинята и да се сочи съ прѣстъ.

Кройката на сукмана е една, но тя може да бжде съ много и съ малко дипли; може да бжде отъ сукно, изтъкано отъ грубо планинско куцовлашко овчо руно или отъ нѣжна и съ тънки влакна карнобатска вълна. Една чорбаджийка се показва съ пришити на полата на сукмана кенета; друга се

показа не само съ пришити кенета, но и тетирмета; трета изпъкна съ пришити разни лѣскави шаренотии на гръдната частъ на сукмана. И кройката на салтамарката бѣше друга. Обаче на чорбаджийкитѣ се шиеха отъ скъпа чоха, подплатена съ скъпи кожи. Започнаха да се надпреварватъ съ украшение на ушитѣ и гърдитѣ. Меднитѣ менгуши бидоха замѣнени съ сребърни. Млада чорбаджийка се показва на хорото съ рубии на ушитѣ. Въ следния празникъ друга се показва съ махмудии. Трета изненада съ пендари на ушитѣ, които при ходенето кокетно се клатушкатъ.

Бѣ време, когато моми и млади жени украсяваха гърдитѣ си съ нанизани на връвъ черупки отъ дребни миди или охлюви. Черупкитѣ се замѣниха съ разни цвѣтни мъниста. Мънистата се промѣниха съ сребърни монети. Сребърнитѣ се замѣниха съ златни: рубии, махмудии и пендари. Увеличаването на огърлицитѣ достигна до пояса. По-нататкъ каточели не можеше да се отиде. Ала жената нѣма да бжде жена, ако не измисли нѣщо, съ което да обърне внимание върху себе си, на пукъ на другитѣ. Ето годеницата на чорбаджийския синъ се яви на хорото съ две огърлици съ жълтици. Всички, които я видѣха, така ѝ позавидѣха, че позеленѣха отъ накрънено честолюбие. Годеницата на другъ чорбаджийски синъ следъ седмица се яви съ три огърлици съ жълтици, завързани така, че една достигаше до позлатенитѣ чепрази, втората — до срѣдата на гърдитѣ, а третата — надъ втората.

А пкъ шаренотиитѣ по елечетата и салтамаркитѣ нѣмаха край съ скъпото разнообразяване.

Чорбаджийкитѣ бѣха пошуряли да изпъкватъ съ нанизани и да франтятъ съ богатства. Това правѣше удоволствие на младитѣ чорбаджии, които обичаха да виждатъ женитѣ си накичени и натруфени. Толкова повече се възмущаваха старитѣ. Тѣ смѣтаха

вършеното за содомство. Ако не се прекрати, непременно ще се изпита участието на Содомъ. Трѣбваше да се тури край на това женско пошуряване и да се докаже на тѣхнитѣ мъже, че сж станали поплювковци, женкари, хаплювци, дали сж воля на женитѣ си да вършатъ каквото имъ скимне. Старитѣ започнаха да се съвещаватъ. Изслушваха разни предложения и закани къмъ младитѣ. Па най-сетне решиха да повикатъ ония млади мъже, женитѣ на които прекаляваха особено съ китене и труфене, и да имъ внушатъ, че сж разпуснали дизгинитѣ на своитѣ жени, които отъ слободия водятъ грѣховенъ животъ. Старци, дѣди и бащи каиятъ млади. Последнитѣ не могатъ да откажатъ. Така е заведено отъ памти-вѣка, че младото трѣбва да бжде послушно на старото. Обаче явилитѣ се млади, въ метоха при събранитѣ стари, не биватъ посрещнати дружелюбно, нито се обръщатъ къмъ тѣхъ съ спокойни, човѣшки и разумни старчески съвети. Едновременно всички стари отправятъ къмъ изправенитѣ млади оскърбителни ругатни: че сж разпуснали дизгинитѣ на своитѣ жени; че тѣ не сж мъже, а хаплювци; че женитѣ имъ вършатъ каквото имъ скимне и пр. и пр. За пръвъ пжтъ младитѣ не издържатъ, изгубватъ търпение. Между тѣхъ изпѣква Тодоръ, който казва на старитѣ следнитѣ горчиви думи:

— Дъртаци, вампири, дженголози, избезумѣли... Не виждате ли си хала, че сте съ по единъ кракъ въ гроба, ами сте захванали да си втикате гагата въ нашия семеенъ животъ!? Утре или други день ще гебердясате, та вмѣсто да се каете, постите и молите на Бога да ви прости волнитѣ и неволни грѣхове, заловили сте се да оправяте чуждитѣ работи!.. Преструвате се сега на светци, а на младина сте били по-бетеръ отъ насъ...

Отъ изненада старитѣ се вкамаяватъ, занѣмяватъ, изгубватъ ума и дума. Окопитва се Оджакътъ. Той вдига очи къмъ небето и вика:

— Боже-е-е! Защо търпишъ?... Защо не изси-пешъ върху нашата содомска земя нажежени камъне?... Боже-е-е! Чуй ни, Боже!...

Но Богъ не послуша пожеланията на стария фанатикъ.

И при все това старитѣ се заинатиха и пожелаха да продължаватъ борбата противъ младитѣ, за да я искаратъ до нѣкакъвъ край. Въ своето ослѣпяване отъ злоба отидоха до такава крайностъ, че направиха опитъ да си послужатъ съ турски властници. Ала удариха на камъкъ. Нѣкои отъ старитѣ искаха да патасатъ, да се успокоятъ, да се затворятъ въ своитѣ черупки и готвятъ за гробищата. Обаче фанатичитѣ, на чело съ Оджака, не патасваха. За тѣхъ почнатата борба бѣше животъ или смъртъ. Тѣ често се събираха и се измжчваха да решатъ неразрешима задача.

ПРЕЗЪ августъ 1869 год. се разнесе новината, че ще пристигне въ Пирдопъ Ловченскиятъ владика Иларионъ. По срѣдната улица, по която ще мине владиката за метоха, се започна чистене, миене, бѣлосване на стени, на дувари и кѣщи. Приготовленията бѣха единъ видъ развлѣчение отъ еднообразния животъ, който се прекарваше въ удумване и предумване. Винаги намръщенитѣ и недоволни старци надигнаха глави, изправиха гърбици и изглеждаха весели. Защото имъ предстоеше да се изправятъ предъ Божи замѣстникъ, да му се покланятъ до земята, да цѣлунатъ свещената му дѣсница и да получатъ благословія. Особено тържествено бѣше настроенъ Оджакътъ. Винаги сърдитъ и търсящъ причина да се счепка съ нѣкого, върху когото ще излѣе своята накипѣла жлъчь, следъ разпрѣснатата новина за пристигане на владиката, вирна глава и се показваше засмѣнъ. По неговъ починъ се събираха непримиримитѣ старци и таинствено шушукаха.

— Нашитѣ старци сж нѣщо замислили, каза единъ прозорливъ младежъ.

Очакваниятъ съ нетърпение владика най-сетне пристигна, тържествено посрещнатъ на края на градеца отъ всички свещеници съ църковно облѣкло и развѣващи се хоругви, а на улицата отъ странитѣ наредени ученици и граждани, всѣки съ китка цвѣте въ рѣка. Ето на Бакаджикъ се показа група люде, възсѣднали на коне.

— Иде, иде, владиката! раздаде се викъ.

Когато групата се приближи до посрѣщачитѣ,

всички слѣзоха отъ конетѣ. Прислужници побързаха да намѣтнатъ на владиката мантия и да му вржчатъ патерица. Следъ това владиката бавно трѣгна, приближи се до посрещачитѣ, дигна дѣсницата си и ги благослови. Даскалъ Манолъ се изпрѣчи предъ владиката и прочете подходящо слово. Като свърши, удостои се само той да цѣлуне дѣсницата на владиката. За това удостояване колко всички му завидваха! Шествието бавно се упѣти за метоха по предварително установенъ редъ. Най-напредъ вървѣха учителитѣ, подиръ тѣхъ ученицитѣ, които пѣха; следъ тѣхъ владиката, който благославяше изправенитѣ отъ дветѣ страни на улицата посрещачи; най-сетне вървѣха свещеницитѣ съ хоругвитѣ. Шествието се спрѣ предъ вратата на метоха, раздвои се, за да стори пѣтъ на владиката. Посрещачитѣ почнаха да се разотиватъ. Не си отиваха само нѣколцина отъ старитѣ, на чело съ Оджака. Тѣ се приближиха глава до глава и започнаха да си шушукатъ. Въ такова положение прекараха около два часа. Па влѣзоха въ двора на метоха и помолиха случайно излѣзлия дяконъ да каже на владиката да ги приеме по много важна работа. Дяконътъ ги моли да не безпокоятъ Негово Високо Преосвещенство, който е много уморенъ отъ дългия пѣтъ, и трѣбва да си почине. Но тѣ настояваха. Ала дяконътъ отсѣче: „Искате нѣщо невъзможно. Идете си!“

— Отче дяконе сонпато заговори Оджакътъ, ние не сме дошли отъ кефъ, а отъ неволя. Синътъ Божи се въплоти на земята, живѣ и завърши съ страдание, разпнатъ на кръстъ заради човѣшката грѣховностъ. Владиката е Божи замѣстникъ на земята. Затова сме дошли да го помолимъ да ни спаси отъ грѣховна напасть...

— Щомъ се пукне утре зората, прекъсва дяконътъ, владиката ще започне да служи литур-

гия. Всички дойдете въ църква, дори съ пеленачетата, та заедно съ Негово Високо Преосвещество да се помолите на Бога да ви спаси отъ всѣкаква грѣховна напасть.

— Не грѣховна напасть, поправи се Оджакътъ — а содомство се е вмѣкнало между насъ. Докато не е късно, само владишката анатема може да ни спаси.

Думата содомство стресна дякона. Па и говоренето ставаше до толкова съ повишенъ гласъ, че владиката Иларионъ се показа на прозореца и повика дякона да се приближи и му обясни за какво сж дошли старцитѣ и какво искатъ. А старцитѣ, съ наведени глави и посърнали, чакаха съ нетърпение. Защото въ владишката анатема бѣ последното тѣхно оржие въ борбата имъ съ младитѣ. Дълго не чакаха. Скоро тѣ видѣха дякона да идва къмъ тѣхъ. Безъ думи, съ ржка той ги покани да го последватъ. Когато всички влѣзоха въ пруста на метоха, дяконътъ отвори вратата на стаята, въ която се намираше владиката, отстрани се и посочи на старцитѣ да влѣзатъ. Намѣриха се лице срещу лице съ владиката. Отъ благоговение и страхотно почитание езицитѣ на старцитѣ се завързаха и онѣмѣха. Владиката разбра тѣхното състояние, та пожела да ги успокои. Той ги благослови, приближи се къмъ всѣки по отдѣлно и ги удостои да му цѣлунаатъ светата дѣсница. Следъ това ги покани да насѣдатъ близо до него на миндера. Захвана ласкаво да ги пита за тѣхното житие-битие и поминѣка имъ. Когато забележи, че се успокоиха, той ги още предразположи да си кажатъ дерта. Най-храбриятъ Оджакътъ, съ разтреперанъ гласъ започна да говори за разкоша на женитѣ, които за нищо друго не мислятъ, освенъ за труфила. Сетне, по-свободно и по-свободно, съ голѣмо преувеличение, продължава да твърди за разорени отъ жени семейства. Всички

старци сж съветвали млади да стегнатъ дизгинитѣ на своитѣ жени. Но не били послушани. Така че женитѣ отъ день на день повече и повече се изхайтвали. Забравили сж дори Бога. Тръгнали сж по лошъ пѣтъ. Не всички въ Содомъ сж били грѣшници. Ала покрай грѣшницитѣ, и невиннитѣ сж пострадали. Сжщото се очаква и за Пирдонъ, ако оставимъ женитѣ да разоряватъ семействата, заради кичене съ жълтъци, сърмени гайтани, кенета и тирмета...

— Какво искате отъ мене да направя? прекъсва владиката.

— Въ църквата утре, отговори Оджакътъ — да провъзгласите анатема противъ женитѣ, които за напредъ ще се кичатъ и редятъ съ жълтъци и шареноти и по сукмани, елечета и пояси. Защото женитѣ трѣбва да си гледатъ децата и кжшната работа. Омжжена жена трѣбва да се покорява на мъжа си и само нему да се харесва. Щомъ като жена се кичи и реди съ жълтици и шареноти за улицата, тя иска да съблазнява чужди мъже. Има ли погрѣховно отъ такова нѣщо?

— До сега анатема се е провъзгласявала противъ вѣроотстъпници, както бѣ случая съ Ария и нашия попъ Богомилъ, отговаря владиката.

— Тѣй, тѣй, владико свети, обажда се Иончевъ. — Но вършеното отъ нашитѣ жени води началото си отъ вѣроотстъпникъ. Просто и скромно живѣеха женитѣ ни, гледаха си кжшната работа, помагаша въ работата на своитѣ мъже и рѣдко се показваха на улица; това правѣха само при голѣма нужда. Друго. Нашъ пирдопчининъ, още като дете останалъ сираче, изгуби се, пропадна, забравенъ бѣ отъ всички. Но той скиталъ по чужбина, живѣлъ между вѣроотстъпници, самъ се съблазнилъ и станалъ вѣроотстъпникъ и, за наше нещастие, единъ день току се окуми между насъ. Въ началото се

държеше настрана от всички, смиренъ, тихъ и, когато ходѣше, внимаваше да не настъпи мравка, Ала така правятъ всички лицемѣри, за да съблазнятъ слабитѣ люде. Обаче той знае много добре, че на жената сж слаби ангелитѣ, та прибѣгна до примамка. И единъ день той окачи на кепенеца на своя дюкянъ сукманъ съ кенета и тетирмата. Всѣка жена, като Ева, се съблазни отъ шаренотиитѣ на сукмана и пожела да се кичи. И най-сетне се стигна до тамъ, че слаби мъже, за да иматъ миръ въ къщи, продаваха мило—за драго, за да се кичатъ женитѣ имъ и показватъ на улицитѣ да съблазняватъ чуждитѣ мъже . . .

И много, много още говори Иончевъ. Владиката се замисли.

— Ще се помоля на Бога да ме вразуми и прости, ако прекаля съ анатема. Разбрахъ, че сте прибѣгвали до всичко, за да вразумите женитѣ си, ала не сте сполучили. Ще изпълня вашата воля.

Доволни и предоволни отъ съгласието на владиката да произнесе анатема противъ киченето на женитѣ, старцитѣ се разотиватъ.

На другата сутринъ, при разсъмване, се разнесе звънътъ отъ дветѣ клепала — дървеното и желѣзното. Всѣки разбра, че ще има тържествена владишка църковна литургия, та всички се разтичаха да побързатъ да заематъ по-добри мѣста въ църквата. Въ Божия храмъ свѣтлината отъ многото запалени свѣци и кандила нѣкакъ си по-блестяще се отразяваше отъ позлатения олтаръ и отъ светитѣ икони. И отъ сърменото и копринено облѣкло на дякона и свещеницитѣ се отразяваше особена свѣтлина, която размекваше и най-коравитѣ сърдца. Пъкъ облѣклото на владиката не бѣ земно. Дори отъ владишката патерица се излъчваше свѣтлина. Всички бѣха забравили, че краката имъ се опиратъ на земята. Въображението имъ бѣ ги отнесло ви-

соко, високо, не на първото и второто, а чакъ на седмото небе.

Даскалъ Манолъ, като църковенъ псалтъ, надмина себе си съ напрежение на звуковитѣ органи, особено когато трѣбваше да се произнесе „Многая лета, владико.“

Прекрати се пѣнето на Ижехерувими, седемъ свещеници единъ по единъ започнаха да излизатъ отъ лѣвата врата на олтара съ свещени дарове, заобиколиха частъ отъ лѣвата половина на църквата и се насочиха къмъ царската врата, гдето ги очакваше владиката. Преживѣваше се най-възвишено неземно настроение. Следъ като владиката последователно приемаше свещенитѣ дарове и произнасяше съответни молитви за патрика, владика и благочестиви християни, не завърши както винаги. Дяконъ и свещеници излѣзоха изъ олтара и заеха мѣста по стѣпалата отъ дветѣ страни на царската врата. Показа се и владиката и застана по срѣдата. Нѣщо се прибавя. Но какво — всички настрѣхнаха въ очакване.

Владиката започна да говори за първата съблазнителка, която причинила изпѣждането отъ рая. Пакъ женитѣ станали причина да се посѣе дотолкова грѣховностъ, че Богъ не могълъ вече да съдржи гнѣва си, повелѣлъ да бжде потопъ. Содомъ и Гоморъ сж загинали отъ огнени камъни, които падали отъ небето, защото мъжетѣ неустоявали на женитѣ, а имъ угаждали. . .

— Какво виждамъ тукъ, въ Божия храмъ! провикна се владиката. — Какви сж тѣзи огърлици, чепрази, шаренотии по дрехитѣ! . . . Съблазнь! Содомъ и Гоморъ. . . Ще бжде! . . . Приближава се. . . Но да не дойде! . . . Покрай съблазнителкитѣ, да не загинатъ невинни дечица. За това азъ, вашиятъ пастиръ, помазанъ отъ църквата да се грижа и моля за спасението на вашитѣ души, произнасямъ:

— Да бжде простено отъ Бога това, което е било до сега отъ людско неведение. Но отъ сега нататъкъ:

— Която жена окичи гърдитъ си съ огърлици отъ жълтици, да бжде проклета!

— Която жена си позволи да облече сукманъ еъ кенета и тетирмета — анатема ей!

— Която жена не облича съ просто облѣкло децата си, а ги кичи съ коприна и пендари — нейното мѣсто да бжде въ пкъла!

Съ изключение на старитѣ, които накараха владиката да произнесе анатема, всички други бѣха изненадани и попарени. Защото вѣрваха, че владикката клетва бѣ страшна, сѣдбоносна. Ако нѣкоя жена, въпрѣки владикката клетва, си позволи да се кичи, и на земята ще я постигне нѣкое зло. А покрай нея ще пострадатъ и близкитѣ.

Следъ като се свърши църковната служба и всички се разотидоха по домоветѣ си, отъ млади жени и моми се разнесе писъкъ, врѣсъкъ и клетви по адресъ на ония, които станаха причина да разпарятъ отъ дрехи разни украшения и да скриватъ огърлици отъ жълтици въ дъната на ковчези.

Както му е реда, следъ църковната литургия, всички се прибраха по домоветѣ си и наслагахъ паралии съ готвено. Всѣки отъ възрастнитѣ се прекръсти, посѣгне за кжсче хлѣбъ, отчупи залъкъ, турва го въ устата, но нѣщо сковаваше челостѣта и свиваше гърлото, което едвамъ поемаше дѣхъ. До сготвеното никой не посѣгна. Въ празникъ, следъ ядене, най-малко два часа се прекарваше въ бѣбрене, а старитѣ подрѣмваха. Сетне излизаха по улицитѣ, насочваха се къмъ нѣкой сгоденъ пезулъ, насѣдаха и започваха да бѣбратъ за личии преживѣвания.

Ала владикката анатема наруши реда, заведенъ отъ памети-вѣка. Загрижени — и млади и стари, и

жени и мъже — всички отъ ранна сутринъ бѣха излѣзали на улицитѣ. Гледаха се въ очитѣ, въздишаха и никой не смѣеше прѣвъ да заговори. Обаче всѣки чувствуваше, че вътре въ него нѣщо бурно кипи и напѣва така силно, че трѣбба да му се даде отдушникъ. . . Прѣвъ заговори х. Личо.

— До кжде я докараха нашитѣ стари джангалози! . . .

— Откато свѣтъ свѣтува, такава чудо не е ставало: да се анатемосватъ люде, заради дрехи и носии! . . .

— Много съмъ скиталъ по бѣлия свѣтъ, много чудесии съмъ видѣлъ и чувалъ, но да се анатемосватъ майки, заради труфене на свои мили рожби, да бѣхъ умрѣлъ вчера, та да не чуя въ нашата църква да се произнася анатема! . . .

— Толкова много църкви има въ Ловчанската епархия, та въ нашата ли църква трѣбваше да се произнесе анатема! . . .

— Не е на добро за градеца ни и за всички насъ. Нѣкакво зло ще ни постигне. Ще видите, помнете ми думата! . . .

— Кроткиятъ и смиренъ владика, който така тихо говори и гласѣтъ му трепери, когато съ издигнатата глава и съ очи вперени къмъ небето моли Бога да закриля отъ всѣка напасть градеца ни, на какво бѣ се обърналъ, когато произнасяше анатема! . . .

— Тѣй, тѣй, владиката не говорѣше, и съскаше зловещо. . .

— Винаги кроткитѣ, като на агънце, очи на владиката бѣха се превърнали въ свирепи, като на тигъръ. . .

— Владиката не е кривъ, а нашитѣ вампирясали джангалози, които влѣзоха подъ кожата му и го подмамиха да имъ уйдище на гайдата. . .

— Наистина, владиката бѣ се промѣнилъ, ко-

гато произнасяше анатемата. Ала така трѣбваше да бжде. Защото и Богъ, разгнѣвенъ на непослушнитѣ Адамъ и Ева, безмилостно ги изгони отъ рай.

Общо бѣ заключението, че не владиката е виновенъ за произнесената анатема, а закоравѣлитѣ дъртляци, които не можеха да простятъ на младитѣ, че не живѣятъ като тѣхъ и не почитатъ прадѣдовски обичаи. Виновницитѣ за станалото разбраха настроението, изпокриха се и дълго време не се изпрѣчваха предъ очитѣ на младитѣ.

Виновницитѣ за станалото предполагаха, че ще се отнеме поминъка на вѣроотстъпника Иванъ, та да го прокудятъ. Но се излъгаха. Защото отъ българската мода бѣха заразени и туркинитѣ на беюветѣ, та Иванъ не остана безъ работа.

* * *

ВѢРООТСТЪПНИЧЕСТВОТО се смѣташе отъ старитѣ за голѣмо зло и неизкупенъ съ нищо грѣхъ. На сцената, обаче, изпъкна и друго зло. Пристигането на вѣроотстъпника Иванъ съвпадна съ замѣняването въ училището на църковнитѣ книги съ свѣтски. И затова замѣняване старитѣ смѣтаха Ивана виновенъ.

Отвори се читалище съ библиотека. Въ библиотеката имаше само свѣтски книги. Тѣ се раздаваха на любознателни за домашно четиво.

— Въ празникъ, вмѣсто да почиватъ и да мислятъ за Бога, както това е вършено отъ дѣди и бащи, младитѣ правятъ сбирщини и четатъ безбожни книги. Повлѣкоха се по ума на вѣроотстъпника — да го поразѣ Господъ, отгде се взе! Това не е на добро! Какво ли още има да патимъ? . . . Така говорѣха старитѣ, клатѣха глави и въздишаха. Не смѣха, обаче, да предприематъ нищо за да противодействатъ. Защото разбираха, че е вече

невъзможно да се направи така, че и най-малката вадичка да тече нагоре, а не надолу.

— Да правятъ, каквото щатъ младитѣ. Нашето се е вече видѣло! Дано Богъ по-скоро ни прибере, та да не гледаме вършеното отъ безбожници. Но не всички старци дойдоха до такова заключение.

Двама-трима стари фанатици не се примиряваха съ новото, вършено отъ младитѣ. Сегизъ-тогизъ прибѣгваха до скандали. Но младитѣ ги отминаваха съ презрение.

Примирителъ

ЛЮДЕТЪ не си приличатъ. Само близнацитъ иматъ до толкова общи външни черти, че е трудно да се различаватъ. Но двойници се срѣщатъ много рѣдко. На единъ човѣкъ спори работата, други върши всичко бавно. Впечатления отъ окръжаващата срѣда се възприематъ различно и различно се отражаватъ.

Човѣкъ, като най-съвършено Божие създание, бива надаренъ съ предимства. Отъ единъ милионъ люде 999,999 сж съ срѣдна способностъ. Но има и две крайности: гении и идиоти.

Исторически дейци, които сж причинявали сждбоносни преврати, каточели сж се повтаряли. Вникнемъ ли въ сжщността на тѣхната дейностъ повторение не намираме. Примѣри: Александъръ Велики съ македонскитъ фаланги победоносно стигна до Индия и разнесе елинската цивилизация и култура. Атила бѣше напастъ за Европа, защото въ своето победоносно шествие отъ р. Волга до р. Марна (Франция) разори и опожари всичко. Затова е нареченъ „Бичъ Божи“. Тамерланъ е повторение на Чингисъ — Ханъ, но отиде до по-голъма крайностъ: разори недоразореното и превърна цвѣтущата Срѣдна Азия въ пустиня. По размѣри и прекаляване Петъръ Велики се отличава отъ Фридрихъ Велики. Карлъ XII и Наполеонъ въ общи черти се повтарятъ, особено по добититъ отрицателни резултати отъ тѣхната непрекъсната бойна дейностъ. Швеция отъ първостепенна държава биде доведена до такова паде-

ние, че се зачита по-малко отъ мъничката Дания. Гордата пѣкъ Франция изпадна до такова положение, че трѣбваше съ унижение и какви ли не жертви да търси милостъ у победителитъ (1815 г.).

Първобитниятъ човѣкъ бива изненаданъ отъ стихии: земетръсъ, наводнения, градобитнина и какви ли не опасности. И затова идва до заключение, че, вънъ отъ видимото и осезаемото, сжществува невидимо и неосезаемо. И последното става за него култъ. Много хилядилѣтия сж се изминали, докато се стигне до култа на единобожието.

А и за единичния Богъ, дори у евреитъ, сжществува различно разбиране.

Отъ самата заря на християнството се появяватъ разногласия въ разбиранята. Правятъ съ опити да наложатъ едно лице, смѣтано за Христовъ замѣстникъ на земята. Но кое лице да се ползува съ такова предимство — римския ли замѣстникъ на апостолъ Петъръ или грѣцкия патриархъ? Нито единиятъ, нито другиятъ отстъпва. Това причинява раздѣлянето на християнството: на православни и католици. И досега, вмѣсто примирие, папи и патриарси продължаватъ да се проклинатъ.

И папи и патриарси сж били последователи въ една насока: да сковатъ човѣшния умъ, да пленятъ човѣшкото сърдце, да отнематъ естественото право на човѣка свободно да мисли и да лишатъ отъ просторъ неговата съвѣсть. Когато не сполучава съ добро, тѣ се налагаха съ сила. Нѣма по-черно петно въ историята на християнството отъ инквизицията,

Българскиятъ царъ Борисъ е първия християнинъ, който не се подчинилъ на папата — да признае латинския езикъ за свещенъ; отхвърли и поплзновението на грѣцкия патриархъ да наложи грѣцкия езикъ за църковно-служебенъ.

За съжаление, български владици, монаси и

свещеници не се задържаха на височината на положението. Съблазнени от щедритъ дарове на царе и боляри (X вѣкъ), тѣ станаха орждие на народнитъ потисници и експлоататори. И за да угодятъ на силнитъ и властнитъ, тѣ измислиха формулата за примирение и утешение на поробенитъ.

— *Царь и боляри Богомъ суть данни.*

Намѣри се човѣкъ между самото духовенство, който се противопостави и поиска да се върне първоначалната християнска чистота. Преследванията не помогнаха. Напротивъ, тѣй наречената богомилска ересь продължава да се шири. Единомислието въ българската църква бѣше нарушено. Това нарушение допринесе много за падането на първото българско царство; то улесни и победоносното турско нашествие.

Иоанъ Хусъ тръгна по стѣпките на нашитъ богомили (XIV вѣкъ). Но съ това и той допринесе за падението на чехската държава и заробването на чехитъ отъ нѣмцитъ.

Първитъ богомили (X вѣкъ) до толкова сж били фанатици, че съ радостъ сж заставали на кладитъ и, обхванати отъ пламъци, благославяли сждбата, че ги увѣнчава съ мъченически ореолъ. Но и тѣ постепенно до толкова се израждатъ, че не устояватъ на турското робство: по-голѣмата частъ отъ тѣхъ приематъ исляма, а другитъ изчезватъ. И отъ богомилството не остава и предание въ народа.

Напротивъ, православното християнство устоява. То спасява народа. На „чернокапитъ“ се дължи възраждането. Тѣ сж съвмѣствявали Божията служба съ преподаване на грамотността въ килии. До края на първата половина на XIX вѣкъ на чело на народа изпъкватъ монаси и свещеници; отъ тѣхъ по-известни сж: Паиси, Софрони, Бозвели, Иларионъ, и др. Редомъ съ тѣхъ се подвизаватъ и миряни но тѣ не изпъкватъ така, както „чернокапитъ“.

Въ православното въроизповѣдание сжществуваше пълно единомислие до началото на шестдесетъ години на миналото столѣтие. То се пазѣше и отъ патриархалния животъ на семейното огнище.

Дѣдо и баба, тате и мама, байко и кака — ето иерархическитъ стѣпала, които се спазваха въ патриархалния животъ. Да се противоречи на байко или кака — ще рече да се извърши престѣпление. Да не се послуша тате или мама — ще се извърши грѣхъ. Да не се изпълни заповѣдта на дѣдо или баба — грѣмъ ще падне отъ ясно небе и ще поразя непокорника.

Съ рѣдки изключения, не само строги, но и жестоки бѣха отношенията на патриарха въ семейството. Да си позволи нѣкой да легне да спи порано отъ по-старитъ или да стане по-късно отъ сънь — това значи да наруши вѣковни традиции на почитание. Намиратъ се още люде, които хвалятъ нѣкогашния патриархаленъ български семеенъ животъ! Но той бѣше наложенъ отъ турското робство. Турскиятъ харемъ наложи и българския затворнически животъ съ неограниченъ деспотизъмъ. Но затворничеството има и своитъ добри послѣствия: запази вѣра и традиции. Така че трѣбва да му се простъ тиранията, която обезличаваше. Работи това, което работи баща ти и което е работилъ дѣдо ти. Така е било до 1826 год.

Осабождението отъ спяхалъка дава просторъ за починъ и воленъ трудъ. Изпъква и съревнуванието. Робското равенство е нарушено. Но патриархалната зависимостъ, единъ видъ робство, продължава да сжществуваше. Нейната тегота се чувствува. Наследенитъ традиции сж здраво оковали волята. Така да работишъ, както е работилъ дѣдо ти и както работи баща ти предъ твоитъ очи.

Вървай така, както тѣ сж вървали.

Но отъ невиделица изпъква изгубениятъ и за-

бравенъ Иванъ Стрезовъ. Той прави впечатление на всички съ девствена чистота. Съ своето мълчание представлява загадка. Но той знае какво прави. Чака. И много би чакалъ, Видѣхме, обаче, какъ Христо го накара да се отпуши и какъ за кратко време спечели последователи. И съ това изрови пропастъ между стари и млади. Старитѣ не бѣха въ състояние да разбератъ младитѣ. Та едни отъ други се отвърнаха. Нѣщо повече. Създадоха се два враждебни стана. И се започна непримирима борба. И то въ нещастна робия. . .

* * *

САВО Рашковъ, вече възрастенъ човѣкъ, поминуваше съ грѣнчарство.

Хаджи Личо се залови на свои срѣдства да докара изобилната и вкусна вода отъ Царевъ кладенецъ, та въ махалитѣ на източната частъ на града да създаде седемъ чешми. На Саво биде възложено да приготви кюнци. Отъ доставката спечели много пари.

— Да яде, пие и спи, и така да прекара човѣкъ живота си, е недостойно за едно разумно Божие създание. Дали самъ Саво бѣше си внушилъ подобна идея, или нѣкой другъ му я бѣше внушилъ остана загадка.

Саво не иска да върви по утѣпки пѣтъ на дѣди и бащи. Но по кой пѣтъ да трѣгне? За решение на въпроса се иска умъ. Той, физическиятъ черноработникъ, съ простотата си не може да реши такъвъ мъченъ въпросъ. Друга идея започва да го съблазнява: да просвѣти ума си. Но бѣше достигналъ и заминалъ пълнолѣтието. А, споредъ тогавашното разбиране, само деца и момчета могатъ да си развиватъ ума съ училищна просвѣта. Да ли е така, Саво започва да се съмнява.

И спечеленитѣ пари отъ кюнцитѣ задаватъ на Саво задача. Какво да прави съ тѣхъ? Да направи това, каквото всѣки неразуменъ би сторилъ въ даденъ щастливъ случай: да се окрѣжи съ дармоедци, да ги изяде и изпие. Нещастни, обаче, примѣри отъ безпѣтенъ животъ сж го отвратили. Дълго Саво мисли. И намисли. Намисли да постѣпи въ училище, да седне на чинъ редомъ съ невѣрствни момчета и да почне отъ азъ, буки, вѣди, глаголи, добре. Но съ това би станалъ за посмѣшище на своитѣ съграждани. И като ученикъ би трѣгналъ по улицата по край дюкянитѣ на еснафа. Присмѣхулки бѣха нашитѣ еснафлии. И какъ още! Въ това отношение тѣ бѣха ненадминати. Па и негови другари нѣма да го оставятъ на мира. Затова той реши да змине за София и да постѣпи въ нѣкое училище. Тамъ той е непознатъ. Наистина, и тамъ би било нередно да седне на единъ чинъ редомъ съ деца, но поне отъ закачки и присмиване на другари ще бжде избавенъ. И, безъ да се обади дори на близкитѣ си, Саво потѣва въ дѣнъ земя.

Саво се явява на учители и изказва своето желание — да стане ученикъ. Първица това е за тѣхъ: презрѣлъ мжжъ да се влетинява. Не се присмиватъ, а само се оудватъ. Защото виждатъ предъ себе си човѣкъ сериозенъ и събуденъ.

Сава сѣда на чинъ редомъ съ деца. Последнитѣ правятъ опити да го закачатъ и да му задаватъ въпроси. Но очитѣ му, вперени въ букви, нищо друго не виждатъ; вниманието му е съсрѣдоточено въ повторение и запомняне, нищо друго не чува.

— Всѣко чудо за три дена. И никой повече не безпокои Саво.

Минава се време. Случайна среща съ учителъ отъ протестанско училище дава неочаквана насока и решава сѣдбата на Саво. Учителтъ, като схваналъ необикновения стремежъ за просвѣта, пред-

ложилъ му да го заведе въ другъ градъ, гдето да продължава да се учи и всичкитъ негови нужди да бждатъ задоволени отъ благодетели. Саво се съгласява. Петъ години продължава да се учи. Въ това време така му въздействуватъ съ отрицателни примѣри отъ прояви на православни люде и положителни примѣри отъ чистотата на нрави на Люте-рови последователи, че той измѣня на праотцов-ската си вѣра.

Саво бива изпратенъ въ Цариградъ. Тамъ за-вършва съ успѣхъ проповѣдническия курсъ. Даватъ му срѣдства да отиде между заблуденитъ хри-стиани, на които да проповѣдва чистотата и про-стотата на Христовата вѣра, която трѣбва да се отърси отъ идолопоклонство: икони, кръстове, об-реди и пр.

Саво отдавна е напустналъ родния кжтъ, но тжгата за бащина стрѣха и гробища го насочва къмъ родното огнище. И той се връща въ Пирдопъ. Срѣща се съ Ивана и неговитъ последователи. Пита ги и разпитва за отношенията имъ къмъ останалитъ вѣрни на праотцовската вѣра. Неодобрява изритата пропастъ между еднитъ и другитъ. Затова се залавя да сближи разво вѣрващитъ, които, като разумни Божи творения, да си подадатъ ржка и да зажи-вѣятъ истински християнски животъ, безъ разли-чие на вѣрски разбираня, т. е. безъ завистъ, не-навистъ и злоба.

За да дале примѣръ, Саво става редовенъ по-сетителъ на църква, училище и читалище. Пожелала да произнесе сказка отъ църковния амвонъ за въз-питанието на младежта. Биде му отказано, защото само духовни лица и пострижени иматъ право да произнасятъ речи въ православенъ храмъ. Пожела да говори въ читалището. Нѣмаше причина да му се откаже. Новината, че протестантинтъ ще говори въ читалището, получи широка гласность. Любопит-

ството на всички бѣ възбудено. Та въ опредѣления часъ читалището бѣ пълно.

„Вредата отъ пиянството.“ Такава бѣше те-матата за говорене. Тематата бѣше съвремена, особено отъ значение за женитъ, защото въ това време мж-жетъ прекаляваха съ пиене.

Събранитъ слушатели очакваха съ нетърпение да чуятъ думитъ на вѣроотстъпника. Саво се яви смиренъ, съ наведена глава, Срамежливо изправи главата си и хвърли погледъ къмъ присѣдствува-щитъ. Отъ очитъ му се излъчваше кротость на не-винно току-що оягнено агънце. Никой неподозираше маскирано лицемѣрие. Поклони се низко и захвана да говори тихо, безъ спѣване, малко нерешително. Въдвори се тишина. Саво разбра, че ще бжде из-слушанъ безъ пресичане и закачки. Той се насърдчи отъ вниманието на слушателитъ. Повече и повече се повишаваше гласътъ му. Речътата му се лѣеше като бистро планинско поточе, което кара пжтникътъ да се прислуша къмъ неговото шумолене и, следъ като си отпочине, да се наведе и утоли жаждата си. Умно, последователно и разбрано говорѣше Саво. Настана голѣма тишина, слушателитъ затаиха ди-шане и стояха неподвижни.

Саво завърши обширното изложение за разру-шение на тѣлото, притжпяване на ума и развраща-ване на душата отъ пиянството и изниза разни при-мѣри: 1. занемаряване на работата; 2. опропастване на имотъ; 3. оставяне на семейства безъ подслонъ; 4. голѣма частъ отъ престжпленията се извършватъ въ пияно състояние; 5. Римската и Византийската империи сж пропаднали отъ развратъ и пиянство.

Необяснимъ е фактътъ, че по нашитъ високи планински мѣста, непригодни за вирѣне на лозя, дини и пѣпеша не узрѣватъ и, въ сравнение съ полето, се добива оскждица отъ зърнени посѣви; необяснимъ е фактътъ на пиянството, което е двойно

и тройно повече отколкото тамъ, въ полето, гдето людетъ поминуватъ само съ лозарство. По нашитъ планински мѣста не само мжжетъ прекалено пиятъ, но и женитъ. И невръстнитъ пиятъ, дори и децата. Та имаше да се посочатъ прѣсни примѣри за разорени и пропаднали семейства.

Саво, обаче, отъ тактически съображения не посочи на такива примѣри. Ала той ни настрои така, че тѣ се занизаха въ нашитъ спомени.

Съкрушителна бѣше за насъ сказката на Саво съ примѣритъ за вредата отъ пиянството. Да се откажемъ отъ вѣковнитъ си навици, наследени отъ бащи и дѣди! Това значеше да се откажемъ отъ себе си и отъ православното вѣроизповѣдание. Да посрещнемъ гости въ дома си по случай тържествени семейни празници и да имъ не поднесемъ чаша съ ракия или вино съ мезе! Кръщение, вѣнчаване, именъ день, погребение и пр. само съ ядене, безъ пиене! . . .

* * *

ОТЪ всички славянски народи руситъ най-късно сж се отказали отъ езичеството и най-късно сж приели християнството (988 год.). Великиятъ князь Владимиръ разбралъ, че не може само Русия да продължава да бжде многобожна, щомъ като всички други народи наоколо вѣрватъ само въ единъ Богъ. За неговото желание да промѣни вѣрата на народа си разбрали и евреи, и мохамедани, и християни. И предъ Владимира се изнизватъ миссионери отъ Цариградския патриархъ, Римски папа, хахами и ходжи. Не е известно, да ли не се явилъ нѣкои пратеникъ и отъ Далай-лама да го убеждава да приеме будизма. Владимиръ подробно разпитва мисонеритъ за правилата на препоръчваната вѣра. Понеже Владимиръ разполагалъ съ повече отъ се-

демстотинъ жени, много харесалъ една отъ суритъ на корана за многоженството. Но дохожда редъ да се прочете друга сура, която запрещава винопитието.

— Питъ веселье Руси, изрекълъ Владимиръ и обърналъ гърбъ на мохамедовия последователь.

* * *

НАПРАВИХЪ отстѣпление, за да посоча Владимировитъ думи. Защото тѣ най-добре характеризиратъ старитъ българи. Нѣкои отъ насъ, въ тържествени случаи да се откаже отъ предложено питие — да докаже, че не е християнинъ, а мохамеданинъ. Ами комката? И тя се състои отъ вино, замѣняваще кръвта на Исусъ Христосъ.

* * *

САВО завърши сказката си. Ние слушателитъ, останахме приковани на мѣстата си.

Да разбираме и критикуваме. Но езицитъ ни бѣха сковани отъ простотия. Вжтре, обаче, въ насъ нѣщо се раздвижи. Всѣки изпитваше непоносима мжка. Да измѣнимъ на вѣковнитъ си традиции — да се отклонимъ отъ пѣтя на дѣди и отци. До появяването на вѣроотстъпницитъ ние смѣтахме всичко старо за разумно: Библията е творение на старци, наречени патриарси и пророци. А Саво, току — що завършилъ сказката си, съ която ни посочваше новъ пѣтъ въ живота, бѣше толкова младъ! Но така разумно говори, че разклати вѣковнитъ основи, на които непоколебимо се държеше зданието, наречено български народъ.

— Да единомислиемъ изповѣми често слушахме свещеникътъ да произнася тия думи въ време на богослужението. А отъ думитъ на вѣроотстъпника главитъ ни бѣха вече размжтени, та разномислието скоро можеше да дойде.

Тръбваше нѣкой да стане и да върази на вѣроотстъпника. Погледитѣ на всички ни се насочиха къмъ младия учител Симонъ Алдьовъ, завършилъ петокласно училище въ Пловдивъ съ полусеминарска програма. Той тръбваше да оправдае общата материална издържка отъ заможни люде. И не чака, за да изпита нашето търпение.

— Пиянството е вредно, захвана да говори младиятъ учител. Всички тръбва да се съгласимъ съ мнението на почитаемия ученъ нашъ съгражданинъ. Неговото, обаче, мнение е едностранчиво. Защото Богъ въ своята промисълъ не би допусналъ нецелесъобразно нѣщо въ своето творение. Каква сладостъ и удоволствие изпитваме, когато ядемъ грозде! Виното се добива отъ сока на гроздето. То се пие за засилване на човѣшката физическа сила. Тръбва да се признае, че между насъ има люде съ слабости: преяждатъ и препиватъ. И едното и другото е вредно. Но колко такива има между насъ? Тѣ се броятъ на прѣсти. Когато отидемъ нѣкому на гости, смѣта се за оскърбление, ако откажемъ да приемеме поднесена чаша съ вино или ракия. То е вѣковенъ обичай, изхожда отъ българското гостопримство. На семейни празници въ нашитѣ къщи влизатъ всички, които пожелаатъ: роднини и познати, богати и сиромаси. На приготвената трапеза всѣки бива поканенъ да седне и да се нахрани съ каквото далъ Господъ. Поднася се чаша съ ракия или съ вино. Защото виното весели сърдцето на човѣка. Така е казано въ Евангелието. Хамъ се подигралъ съ голотата на баща си, Ноя, който неумѣрено пийналъ, но Симъ прикрилъ тѣлото му. За постъпката си Хамъ бива наказанъ. Толкова хиляди години сж се изминали отъ тогава а и днесъ, когато се каже хамство, подозира се лошъ човѣкъ, отреченъ, прокълнатъ. Всички пиемъ, но не пиянствуваме. Между пиенето и пиянството има го-

лѣма разлика. Ратаятъ или косачътъ при сдрачъ се връща до толкова уморенъ, че едвамъ си влачи краката; поднесе ли му се чаша ракия, съ какво удоволствие я гаврътва той, съ каква наслада възвдъхва; следъ това забележава очитѣ му да се проясняватъ и намръщеното му лице се разведрява. А това показва, че умѣреното пиене не е вредно, а полезно. Въ Евангелието е казано, че самъ Исусъ Христосъ на сватбата въ Кана Галилейска е пилъ вино, заедно съ всички сватбари. Въ време на Тайната вечеря лично Исусъ Христосъ е наливалъ вино въ чаши и поднасялъ на своитѣ ученици.

Учителътъ Симонъ не се ограничи само съ критикуване речта на вѣроотстъпника, който даде отдѣлни случаи, обобщава ги и вади неправилно заключение и докара смуть въ нашитѣ прости души. Той още се спусна да доказва неправилното разбиране и тълкуване на Христовото учение.

— Протестантитѣ, завърши Симонъ, отхвърлятъ постановленията и решенията на църковнитѣ събори, а признаватъ само Евангелието. Ала въ Евангелието е казано, че самъ Исусъ Христосъ е постилъ. Питамъ просвѣтения нашъ съгражданинъ, за съжаление и вѣроотстъпникъ отъ нашата праотцовска православна вѣра, защо не признаватъ поститѣ?

Всички присѣтствуващи вперихме погледъ въ Сава и очаквахме отговоръ. Той, обаче, изправенъ като дърво и изцѣклилъ очи като мъртавъ, до толкова бѣ преbledнялъ, че не бѣше въ състояние да продума. Всички го изгледахме нѣкакъ си съ насмѣшка, но го съжалихме и не го подиграхме.

А Симонъ Алдьовъ, който бѣ обичанъ като най-достоеенъ учител отъ всички предшественици (при това и свой, а не ябанджия), още повече израстна въ нашитѣ очи.

ПУРИТАНСТВОТО има английски произходъ. Въ Англия всичко се реди по система и извършва по методъ. По начертани линии строго и точно се върви. Никакво отклонение не се допуска. Съ наложени ограничения се отива до крайностъ. Въ това отношение пуританитѣ сж невадминати.

Двама наши съграждани, принудени отъ интересъ, изпадатъ подъ опекуството на пуританитѣ. Не година и не две имъ се внушава ограничение на мисли, желаня, въздържане и се отива до тамъ, че въ тѣхъ заглѣхва и най-силния природенъ инстинктъ. Вътре въ тѣхъ владѣе само образа на Богочовѣка. Тѣхниятъ идеалъ — да се стремятъ къмъ Негово подобие. И до толкова сж фанатизирани въ тоя стремежъ, че сж готови да се покачатъ на клада и живи да изгорятъ.

Англичанитѣ така повлияватъ на славянитѣ, че ставатъ повече англичани отъ самитѣ тѣхъ: сжщинско подобие на тѣхнитѣ крайни издѣлки — пуританитѣ.

Човѣкъ съ своитѣ навици е творение на мѣсто, време и условия. Славянитѣ отъ широкия просторъ на източна Европа и северна Азия се отличаватъ отъ англичанитѣ, ограничени въ островитѣ.

Печи, пържи и вари славянина, за да създадатъ нѣщо друго отъ него, той ще си остане пакъ славянинъ съ своитѣ положителни и отрицателни качества.

Иванъ Стрезовъ и Саво Рашковъ сж живѣли много години между англичанитѣ. Ржководени и

перодени, тѣ усвоили тѣхнитѣ разбирания, навици и похвати. И вече забравени дори отъ близкитѣ си, изведнажъ отъ невиделица изпъкнаха. Не бѣше първица тѣхното изпъкване. Тжгата за прелестната котловина съ бистритѣ потоци и прохладни гори ги тласкаше къмъ родното кжтче. Но влѣзли между насъ тѣ трѣбваше да се помирятъ съ всичко заварено, да станатъ като насъ — да престанатъ да бждатъ англичани. И по своята природа не бѣха англичани, а такива българи, каквито бѣхме всички. Но не! Съ примѣренъ животъ, съ чистота, съ нѣкаква си светостъ, съ саможертва тѣ пожелаха да бждатъ фокусъ за по-добъръ животъ, та всички да се съблзнятъ и трѣгнатъ по диритѣ имъ. Съ лицемѣрие и съ иезуитски похвати тѣ сполучиха да привлкватъ само нѣколко младежи, раздѣлиха ги отъ близки, скараха ги. Въ това отношение далечъ отидоха. Но скоро съзнаха вредата отъ това, сепнаха се, та пожелаха да се въдвори миръ.

Отъ явилия се втори вѣроотстѣпникъ се разбра опасността на положението, затова съ усърдие се залови да смекчи лошитѣ отношения.

За Ивана православната църква бѣше капище, та той съ своитѣ последователи не желаше дори да надникне въ нея. Съ такива разбирания бѣше и Саво.

— Но — казваше Саво — за православния християнинъ църквата е домъ Божи, въ която се събиратъ последователи на Христа. Иконитѣ сж идоли. Но такива идоли сж и портретитѣ на починали наши близки, наредени по маси или прикрепени по стени въ кжщи. И когато погледнемъ на тѣхъ, спомняме си за нѣкога живѣли между насъ обичани люде. Само добро си спомняме за тѣхъ. Това ни кара само за добро да мислимъ и добри ни да правимъ на другитѣ. И иконитѣ, на които е изобразенъ Господъ Богъ Саваотъ, Исусъ Христосъ

и Божията майка напомнятъ тѣхното сжествуване тамъ, горе, на небето и всичко свѣтло и добро, на което да подражаваме. Ето защо въ празникъ азъ ще отивамъ въ църква. Нито свѣщъ ще паля, нито икона ще цѣлувамъ, нито ще се кръстя. Но ще бжда тамъ, дето се събиратъ всички въ името на Бога. Каквито и да сж людетъ, право или неправо вѣрватъ въ Бога, ние сме отъ тѣхъ и между тѣхъ винаги трѣбва да бждемъ.

Не всички се съгласяватъ съ разбиранята на Саво, но нѣкакъ заедно съ него отиватъ въ църква, не палятъ свѣщи, не цѣлуватъ икони и не се кръстятъ. Но се изправятъ чинно, смирено, съсрѣдоточено и внимателно следятъ църковната служба.

— Ако признавашъ нашето разбиране за Христовата вѣра и влизашъ въ църквата, бжди като всички: пали свѣщи, цѣлувай икони и се кръсти; ако ли не признавашъ, — вѣнъ — да те нѣма! — Такова бѣше общото мнение.

Така че Саво удари на камъкъ. Пожела и въ училището да преподава даромъ урокъ по какъвто предметъ и да му се предложи. Но пакъ несполука. Отиваше до крайно унижение да се сближи съ учителитъ. Но тѣ се отвърщаха отъ него. Дори се опита при срещата на свещеникъ да му се поклони до земята. Протегна ржка да хване дѣсницата му и да я цѣлуне. Пакъ несполука.

Единъ день Саво изчезна. Никой не се заинтересува за него и той не остави следа.

Иванъ остана. Но единъ по единъ бѣ напусканъ отъ своитѣ последователи.

Господъ Богъ Саваотъ чу честитѣ възгласи на свещеницитѣ:

Да единомислиемъ изповѣми.

Защото въ преживѣваната робска неволя само съ вѣрското единомислие можеме да устоимъ на турцитѣ и цѣлокупно да се противопоставимъ на гърцитѣ.